

KİLİS AĞZINA ÖZGÜ BAZI KELİMELELER VE ARAPÇA KÖKENLERİ

SOME WORDS SPECIFIC TO KILISIAN DIALECT AND THEIR ARABIC ORIGINS

YAKUP GÖÇEMEN

DR. ÖĞR. ÜYESİ, KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ARAP DİLİ BELÂĞATI
ANABİLİM DALI

ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF KILIS 7 ARALIK FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC.

yakupgocemen@kilis.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-2778-1401>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.779726>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
12 Ağustos / August 2020

Kabul Tarihi / Accepted
21 Aralık / December 2020

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Göçemen, Yakup, "Kilis Ağzına Özgü Bazı Kelimeler ve Arapça Kökenleri [Some Words Specific to Kilis Dialect and Their Arabic Origins]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 7/2 (Aralık/December 2020): 999-1032.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

KİLİS AĞZINA ÖZGÜ BAZI KELİMELER VE ARAPÇA KÖKENLERİ

Öz

İnsanların toplumsallaşma süreçlerinde etkili olan pek çok dinamik bulunmaktadır. Bireyin, çevresiyle arasında kurmaya çalıştığı ilişki ve iletişimin temelinde yer alan dil, bu dinamiklerin başında gelmektedir. Toplum açısından değerlendirildiğinde dil, bireylerden oluşan toplulukları topluma dönüştüren, insanların birlikte yaşayabilmelerine olanak sağlaması nedeniyle toplumsallaşma sürecinin en önemli araçları arasında sayılması gereken bir kurumdur. Ancak insan hayatında böylesine önemli bir role sahip olan dil, toplumlar arasındaki dinî, tarihî, siyasî, kültürel, ekonomik vb. alanlarda kurulan ilişkilerin doğal bir sonucu olarak etkileşim ve değişime açıktır. Bu etkileşim, dillerin ait olduğu toplumların farklı alanlarda birbirleriyle kurdukları ilişkilerin boyutlarıyla doğru orantılıdır. Güneyin serhat şehri olarak bilinen Kilis, Türkiye’de Arapça’nın konuşulduğu Hatay, Adana, Şanlıurfa, Mardin, Siirt gibi iller kadar çok dilli bir yapıya sahip değildir. Buna rağmen yörede konuşulan ağız, tarih boyunca Suriye’yle aynı coğrafya ve kaderi paylaşmasının doğal bir sonucu olarak Arapça’yla derin bir etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşim çerçevesinde Arapçadan ödünç alınan bazı öğeler, Kilis ağzına özgü bazı kelimelere dönüşmüştür. Diller arası ilişkilerin doğurduğu ödünç alma hareketliliğinde en çok yer alan öğeler olan sözcükler, Arapçadan ödünç alınan unsurların başında gelmektedir. Bu çalışmada, Kilis ağzına özgü bazı kelimeler ele alınacak, bu kelimelerin Arapça kökenleri incelenerek sözcüklerin orijinal anlamlarını koruyup koruyamadığına veya uğradığı anlam değişikliklerine işaret edilecektir.

Özet

Bireyin çevresiyle olan iletişiminin temel aracı olan dil, insanların toplumsallaşma süreçlerinde etkin rol oynayan dinamiklerin başında gelmektedir. Buna göre dil, bireylerden oluşan toplulukları topluma dönüştüren ve insanların birlikte yaşayabilmelerine olanak sağlayan bir araçtır. Ancak insan hayatında böylesine önemli bir rol üstlenen dil, toplumlar arasındaki dinî, tarihî, siyasî, kültürel, ticarî vb. alanlarda kurulan ilişkiler nedeniyle etkileşim ve değişime açıktır. Dillerin ait olduğu toplumların birbirleriyle kurdukları ilişkilerin boyutlarıyla, söz konusu etkileşim arasında doğru orantı bulunmaktadır. İnsanlık tarihi kadar kadim olan bu etkileşim, gerek aynı coğrafyayı paylaşan çeşitli etnik unsurlardan ibaret toplumların, gerekse birbirlerinden uzak coğrafyalarda yaşayan milletlerin sahip oldukları diller arasında gerçekleşmiştir. Tüm dünya dilleri gibi Türkçe de tarih boyunca uzak veya yakın dil gruplarında yer alan çeşitli dillerle etkileşime girmiştir. Söz konusu etkileşim, Türkçenin diğer dillerden çeşitli ödünç öge alışverişinde bulunmasına yol açmıştır. Özellikle Türklerin İslâm’ı benimsemeleriyle birlikte, Türkçe ile Arapça arasında geniş çaplı bir etkileşimin meydana geldiği görülmüştür.

Tarih boyunca pek çok Türk boyunun yurt edindiği, güneye inerken geçiş noktalarından biri olarak kullandığı Kilis, son yıllarda yaşanan ve bölgeyi derinden etkileyen olaylar sonucunda büyük önem kazanmıştır. Güneyin serhat şehri ünvanıyla anılan ve Türkmen diyarı olarak bilinen Kilis, Türkiye’de Arapça’nın konuşulduğu Hatay, Adana, Şanlıurfa, Mardin, Siirt gibi çok dilli bir yapıya sahip olmasa da coğrafi konumu itibarıyla diller arası etkileşimin yoğun olarak görüldüğü bölgeler arasına dâhil edilmiştir. Fonolojik ve morfolojik özellikleriyle Batı Türkçesinin batı grubunda konumlandırılan Kilis ağzı, yüzyıllardır Arapların yaşadıkları topraklarla aynı coğrafya ve kaderi paylaşmanın doğal bir sonucu olarak Arapça’yla derin bir etkileşim içinde olmuştur. Kilis ağzı, Arapçadan ve Suriye bedevi lehçesinin karakteristik özelliklerini yansıtan ve yörenin kırsal kesimlerinde konuşulan Arap diyalektinden etkilenmiştir. Yörenin Türkçe ağzı ile Arapça arasında gerçekleşen etkileşim, dilin

morfoloji, fonoloji, sözdizimi ve deyimler gibi çeşitli alanlarında görülmekle birlikte kelimeler, diller arası alışverişten en fazla etkilenen ögeler olmuştur. Bu etkileşimle Kilis ağzının Arapçadan ödünç aldığı bazı sözcükler, bu ağzın karakteristik özellikleri arasında yer almıştır. Kilis ağzına özgü bazı kelimelerin etimolojik incelemesini esas alan ve bunların Arapça kökenlerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma, söz konusu kelimelerin orijinal anlamlarını ne derece koruyabildiklerini veya uğradıkları daralma, genişleme, kayma, başkalaşma gibi anlam değişikliklerini ele alacaktır. Bundan dolayı bu çalışma, Türkiye'nin kültürel miras haritasında önemli bir yeri bulunan yöre ağzının karakteristik özelliklerini tespit etmeye çalışan araştırmalar arasında tasnif edilebilir. Ayrıca çalışmanın, coğrafyamızda yaşayan farklı etnik unsurlar arasındaki ortak paydalara ışık tutarak, ülkemizin toplumsal katmanları arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesine katkı sağlaması mümkündür.

Kilis ağzı, Türkçede yer alan Arapça kelimelere ek olarak, kendine has bir şekilde daha birçok kelimeyi Arapçadan ödünç alarak bünyesine dâhil etmiştir. Diller arası etkileşimin doğal bir sonucu olarak Arapçadan Kilis ağzına geçen kelimelerin, büyük ölçüde fasih Arapçanın, bazen de bölgede konuşulan Arap diyalektinin fonetik ve morfolojik özelliklerine uygun bir biçimde ödünç alındığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, Arapça kökenli kelimelerin yöre halkının hayatlarının hangi alanında daha yoğun olduğuna dair bir çıkarımda bulunabilmek adına, Arapçadan ödünç alınan kelimeler konularına göre tasnif edilerek incelenmiştir. Meslek ve kişisel özelliklerle ilgili kelimeler, mekânlarla ilgili kelimeler, zamanla ilgili kelimeler, bitki, yiyecek ve içeceklerle ilgili kelimeler, eşya ve araçlarla ilgili kelimeler, tarım ve ticaretle ilgili kelimeler, diğer konuları ilgilendiren kelimeler şeklinde gerçekleştirilen tasnif sonucunda, Arapça kökenli sözcüklerin eşyalar ve yiyeceklerle ilgili kelimeler başlıkları altında yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Arapçadan yöre ağzına geçen sözcükler incelendiğinde, bu kelimelerden pek çoğunun Arapçadaki aslı telaffuzları ve anlamlarını koruduğu, bir kısmının da telaffuz farklılığı veya anlam yönüyle daralma, genişleme, başkalaşma gibi anlam değişmelerine maruz kaldığı görülmüştür. Söyleniş itibarıyla değişime uğrayan Arapçadan ödünç alınan bazı kelimelerde ise, Kilis ağzının karakteristik özellikleri arasında gösterilen ünlü düşmesi, ünlü uyumu, ünlü göçüşmesi, ötümlüleşme, ötümsüzleşme, ünsüz türemesi, ünsüz göçüşmesi, ünsüz düşmesi, hece kaynaşması ve hece yutumu gibi fonetik ve yapısal değişikliklerinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Arapçanın yörede hâkim olan ağız üzerindeki etkisi, fasih Arapçayla sınırlı kalmamıştır. Zira yapılan incelemelerde Kilis ağzında görülen bazı Arapça kökenli kelimelerin fasih Arapçayla anlam ilişkisi tespit edilememiştir. Bu kelimelerin yörenin kırsal kesimlerinde veya Arapların yaşadıkları bölgelerde kullanılan Ammice diyebileceğimiz Arap diyalektinden alıntılandığı anlaşılmıştır. Buna ek olarak Arap coğrafyasının bazı bölgelerinde konuşulan lehçeler aracılığıyla Arapçaya geçen ancak köken itibarıyla Latince, Yunanca, İtalyanca, Fransızca, Farsça olan bazı kelimelerin, Arapça üzerinden Kilis ağzına geçtiği görülmüştür. Bir kısmı Arapça bir kısmı da Farsçadan oluşan Arapçadan ödünç alınan bazı kelimelerin ise, Osmanlı Türkçesinin klasik kelime türetme yöntemlerine uygun olduğu tespit edilmiştir. Yüzyıllar boyunca Osmanlı sancağı altında yer alan Kilis'te hâkim olan ağızda bu yapıdaki kelimelerin varlığı gayet doğal bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ses ve biçim yapısı itibarıyla Arapça kökenli olduğu anlaşılan bazı kelimelerin Kilis ağzında ifade ettiği anlamlarla, fasih Arapça veya Arap lehçelerindeki anlamları arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Kilis ağzını Türkiye'nin diğer bölgelerinde konuşulan ağızlardan ayıran karakteristik özellikler arasında görülebilecek söz konusu Arapça sözcükler, yörenin adeta mozaik andıran çok kültürlü yapısının canlı şahitleri olarak varlığını devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belâğatı, Dil, Ağız, Kilis, Etkileşim.

SOME WORDS SPECIFIC TO KILISIAN DIALECT AND THEIR ARABIC ORIGINS

Abstract

There are many dynamics that are effective in people's socialization processes. Language at the heart of the relationship and communication that the individuals try to establish with their environment is one of these dynamics. When evaluated from a societal perspective, language is an institution that transforms communities of individuals into society and should be considered among the most important tools of the socialization process because it allows people to live together. However, the language, which has such an important role in human life, is open to interaction and change as a natural result of the relationships established in the religious, historical, political, cultural, economic, etc. areas between societies. This interaction is directly proportional to the dimensions of the relationships that the societies with different dialects established with each other in different areas. Kilis, known as the border city of the south, does not have a multilingual structure as much as the provinces such as Hatay, Adana, Şanlıurfa, Mardin and Siirt, where Arabic is spoken in Turkey. Nevertheless, the dialect spoken in the region has had a deep interaction with Arabic as a natural result of sharing the same geography and destiny with Syria throughout history. Within the framework of this interaction, some items borrowed from Arabic have evolved into some words specific to Kilisian dialect. Words, which are the most common items in the borrowing mobility arising from interlanguage relations, are among the main elements passed from Arabic. In this study, some words specific to Kilisian dialect will be discussed, and it will be pointed out whether these words could preserve their original meanings or the meaning changes they have undergone by examining their Arabic origins.

Summary

Language, which is the main tool of communication with the individual's environment, is one of the dynamics that plays an active role in people's socialization processes. Accordingly, language is a tool that transforms individual communities into society and allows people to live together. However, the language, which plays such an important role in human life, is open to interaction and change due to the relationships established in the religious, historical, political, cultural, economic, etc. areas between societies. There is a direct proportion between the dimensions of the relationships established by the societies with different dialects and the interaction in question. This interaction, which is as ancient as human history, has been seen among the languages of both societies consisting of various ethnic elements sharing the same geography and nations living in distant geographies. Like all world languages, Turkish has interacted with various languages in distant or close language groups throughout history. This interaction caused Turkish to exchange various items from other languages. Turkish and Arabic have been widely interacted with each other especially with the adoption of Islam by the Turks.

Kilis, which has been home to many Turkish tribes throughout history and used as one of the transit points while descending to the south, has gained great importance as a result of the events that have taken place and affected the region deeply in recent years. Kilis, which is known as the border city of the south and is known as a Turkmenian land, has not had a multilingual structure such as Hatay, Adana, Şanlıurfa, Mardin and Siirt, where Arabic is spoken in Turkey, but has been included in the regions where inter-language interaction is seen extensively due to its geographical location. The dialect of Kilis, which is positioned in the western group of Western Turkish with its phonological and morphological characteristics, has been in

deep interaction with Arabic as a natural result of sharing the same geography and destiny in the lands where Arabs have lived for centuries. The dialect of Kilis has been influenced by Arabic and the Arabic dialect, which reflects the characteristic features of the Syrian Bedouin dialect and is spoken in rural areas of the region. Although the interaction between the Turkish dialect of the region and Arabic is seen in various areas of the language such as morphology, phonology, syntax and idioms, words have been the elements most affected by the exchange between languages. With this interaction, some words borrowed from Arabic by the dialect of Kilis were among the characteristic features of this dialect. This study, which aims to perform the etymological analysis of some words specific to Kilis dialect and reveal their Arabic origins, will address the extent to which the words in question preserved their original meanings or changes in meaning such as narrowing, expansion, shift, and metamorphosis. Therefore, this study can be sorted among the researches trying to identify the characteristic features of the dialects that has an important place in Turkey's cultural heritage map. Furthermore, it is possible that the study will contribute to the strengthening of the relations between the social layers of our country by shedding light on the common grounds between different ethnic elements living in our geography.

In addition to the Arabic words in Turkish, the dialect of Kilis has borrowed many more words from Arabic and incorporated them into its structure. As a natural result of inter-language interaction, it has been observed that the words passed from Arabic to Kilis dialect are borrowed largely in accordance with the fluent Arabic and sometimes the phonetic and morphological characteristics of the Arabic dialect spoken in the region. In this study, the words passed from Arabic were classified and analysed according to their subjects in order to make an inference in regard with concentration of Arabic origin words in local people's lives. As a result of the classification made in the form of words related to profession and personal characteristics, words related to places, words related to time, words related to plants, food and beverages, words related to goods and tools, words related to agriculture and trade, words related to other subjects, it has been understood that words of Arabic origin are mostly concentrated under the words related to goods and food. Considering the words passed from Arabic to the dialect of the region, it has been seen that many of these words preserved their original pronunciation and meanings in Arabic, and some of them sustained changes in meaning such as narrowing, expansion, metamorphosis in terms of pronunciation or meaning. In some words passed from Arabic, which has been changed in terms of pronunciation, it has been determined that some characteristic features of the Kilisian dialect including phonetic and structural changes such as haplology, vowel harmony, crasis, vocalisation, devoicing, consonant anaptyxis, metathesis, consonant disappearance, contraction, syncope have been changed. The effect of Arabic on the dominant dialect in the region is not limited to fluent Arabic. Because, no semantic relation was found between some Arabic-origin words seen in Kilis dialect and fluent Arabic. It has been determined that these words are derived from the Arabic dialect, which can be called Ammian (informal dialect) and spoken in the rural areas of the region or in the regions where Arabs live. Furthermore, it has been observed that some words spoken in some regions of the Arab geography have passed into the dialect of Kilis through Arabic even though they are Latin, Greek, Italian, French and Persian in origin. Some words borrowed from Arabic, which consists of Arabic and Persian words, were found to be relevant with the classical word derivation methods of Ottoman Turkish. The presence of words of this structure in the dialect of Kilis, the city which has been under the Ottoman flag for centuries, has been considered as a very natural situation. No relationship was found between the meanings of some words expressed in Kilisian dialect and their counterparts in fluent Arabic or in-

formal Arabic dialects, and these words understood to be of Arabic origin due to their sound and morphological structure. The Arabic words separating the dialect of Kilis from other dialects spoken in other regions of Turkey have continued to exist as living witnesses of the multicultural structure of the region, which resembles a mosaic.

Keywords: Arabic Rhetoric, Language, Dialect, Kilis, Interaction.

GİRİŞ

İnsan topluluklarını millet çatısı altında bir araya getiren en güçlü öğelerden biri dildir. Bireylerden oluşan toplulukları topluma dönüştüren dil, insanların birbirleriyle anlaşabilmeleri ve birlikte yaşayabilmelerine olanak sağlaması nedeniyle toplumsal oluşum sürecinin en önemli araçları arasında sayılmaktadır. Aynı zamanda bir kültür varlığı olarak dil, milletlerin kültürel hazinelerinin en nadide parçalarından birini teşkil etmektedir.¹ Ancak insan hayatında böylesine önemli bir role sahip olan dil, toplumlar arasındaki dinî, tarihî, siyasî, kültürel, ticarî, ekonomik vb. alanlarda kurulan ilişkilerin doğal bir sonucu olarak etkileşim ve değişime açıktır. Alman dil bilimci Otto Jastrow dillerin birbiriyle temas halinde olduğunu, dilbilimsel sınırların politik sınırlar kadar kesin olmadığını ifade etmektedir.² Doğan Aksan da değişmenin, dilin özünde olan bir nitelik olduğunu vurgulamaktadır.³ Söz konusu etkileşim, dillerin ait olduğu toplumların farklı alanlarda birbirleriyle kurdukları ilişkilerin boyutlarıyla doğru orantılıdır. Buna göre birbirlerinden kopuk ve kendi sınırları içinde kapalı devre bir hayat sürmeleri imkânsız olan insan topluluklarının dil yönüyle birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmazdır. Öte yandan dil, gerek bir tek toplum içinde gerekse toplumlar arasında gerçekleşen kültürel hareketliliği doğrudan etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Ancak kültürel hareketlilikle dil arasındaki etki ilişkisinin çift yönlü olduğu ifade edilmelidir. Buna göre toplumlar ve yaşatmaya çalıştıkları kültürleri, dillerin birbirleriyle etkileşimlerinde en az kültürel hareketlilikte dilin ortaya koyduğu etki kadar belirleyici bir etkiye sahiptir.⁴ Bir ulusu ezelden ebede taşıyacak iki dinamik unsuru ifade eden dil ve kültürün, gerek varlık gerekse etkileşim anlamında birbirinden bağımsız düşünülmesi mümkün de-

¹ Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, Çev. Vural Ülkü (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 157.

² Otto Jastrow, "Arabic Dialect Clusters in Turkey - Towards a Comparative Typology", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi* 16 (2006), 153.

³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 1/141.

⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 1/137.

ğildir. Bu iki dinamiğin birbirini tamamlayan bir bütün olduğu ifade edilmekte ve dilin kültürün taşıyıcısı, kültürün de dilin en önemli rezerv alanlarından biri olduğu belirtilmektedir.⁵

Diller arasında gerçekleşen etkileşim, dillerin oluşumunun başlangıcı kadar eskidir. Birlikte yaşayan veya birbirleriyle geliştirdikleri sosyal, kültürel, dinî, ekonomik, politik ve ticarî ilişkiler üzerinden farklı alışverişlerde bulunan toplumların birbirlerine karşı etkileşimsel bir ilişki içinde oldukları bilinmektedir. Bu ilişkiler, sadece söz konusu alanlarla sınırlı kalmamış, kurulan ilişkiler çerçevesinde toplumların dillerini de etkisi altına almıştır. Diller arasındaki ilişkilerde en çok ödünç alınan öğeler sözcükler olmakla birlikte, bu etkileşim fonoloji, morfoloji, sözdizimi ve deyimler gibi diğer alanları da kapsamaktadır.⁶ Dillerin etkileşimi, aynı coğrafyada yaşayan yerel toplumlar arasında olabileceği gibi, birbirinden uzak bir biçimde çok farklı coğrafyalarda yaşayan milletler arasında da görülebilir. Öte yandan bu etkileşim, tipolojik açıdan birbirinden uzak dil gruplarında kategorize edilen diller arasında olabileceği gibi, bir tek dilin lehçeleri, şiveleri ya da ağızları arasında da gerçekleşebilir.⁷

Üzerinde varlığımızı sürdürdüğümüz Anadolu coğrafyası, kadim zamanlardan bu yana çok dilli kültürün yaşandığı ve buna bağlı olarak diller arası etkileşimin en yoğun gerçekleştiği bölgelerden biridir. Tüm dillerde olduğu gibi Türk dilinin de tarihsel süreci boyunca uzak veya yakın dil gruplarında yer alan dillerle etkileşime girdiği, bu etkileşim sonucunda diğer dillerden ödünç öğeler aldığı ve verdiği bilinmektedir. İslâmiyet öncesi Uygurca evresinde Şamanizm, Budizm ve Maniheizm gibi inançların kavram ve terimlerinin hayat bulduğu Türkçe, özellikle Türklerin İslâm'ı benimsemelerinden sonra doğal olarak diller arası etkileşimi Arapça ve Farsçayla yaşamıştır. İlk etapta din adamları ve aydınların dillerine yansıyan bu etkileşim, sonraki dönemlerde bu kesim aracılığıyla halk tabakasına ulaşarak, Arapça öğelerin dildeki eski öğeleri unutturmasına yol açmıştır. Arapçanın etkisi dinî konularla sınırlı kalmamış, bunun yanı sıra bilim ve sanat gibi alanlarda İslâm coğrafyasıyla geliştirilen çok yönlü ilişkiler sonucunda pek çok Arapça öğe dilde yer bulmuştur.⁸ Türkçe ile Arapça ara-

⁵ Ali Göçer, "Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 729 (2012), 55.

⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 1/139; Hadra Kübra Erkinay Tamtamış, "Baskın ve Aracı Dil Kavramları Bağlamında Türkçenin Mardin Arapçasına Etkisi", *Dicle Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (Nisan 2019), 197.

⁷ Faruk Çiftçi, Muhammet Abazoğlu, "Diller Arası Etkileşim ve Uluslararası Öğrencilerin Eğitim Sürecine Etkisi (Türkçe-Arapça Modeli)", *4. Uluslararası Öğrencilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Harf Yayınları, 2019), 10; Eyüp Zengin, "Türkçenin Diğer Dillerle Etkileşimi ve Sonuçları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/52 (2017), 293.

⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3/45.

sındaki uzun bir geçmişe dayalı bu dil ilişkisinin tek taraflı olmadığı belirtilmelidir. Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisi kadar olmasa da Türkçenin de Arapçaya etki ettiği bilinmektedir. İnanç birliğinden sonra Türklerin çeşitli vesilelerle Araplarla iç içe hayat sürmeleri sonucunda Arapça üzerinde etkili olan Türkçe, bu dile pek çok Türkçe öge girmesine veya Türkçe yoluyla başka dillerden öge aktarımına vesile olmuştur.⁹ Uzun bir geçmişe dayanan ortak tarih, coğrafya ve kader paylaşımına ek olarak, Türkiye'nin Suriye ve Irak'la ortak sınırlarının olması, Türkçe ve Arapça dil bölgelerinin Türkiye'nin güney ve güneydoğu hattı boyunca temas halinde olmasına yol açmıştır. Kimi noktalarda tek bir halkı veya ortak paydaları oldukça fazla olan halkları birbirinden ayıran sonradan dayatılan siyasî ve coğrafi sınırların, tarihî süreç boyunca bu halkların dilleri arasında oluşan etkileşimin çerçevesini daraltması mümkün olsa da bunun izlerini silerek tamamen ortadan kaldırması düşünülemez. Türkçe ve Arapça dil bölgelerinin temas noktalarından biri olan, Türkiye'nin güney komşusu Suriye sınırında yer alan Kiliş'e özgü ağızda yer alan Arapça kelimelerin incelenmesi, bu çalışmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Araştırmanın temel konusuna geçmeden önce, kısaca Kiliş tarihi, Kiliş'te hâkim olan ağız ve yörenin bazı kırsal bölgelerinde konuşulan Arap lehçesi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1. KİLİS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Geçmiş milattan önce 1100'lü yıllara dayanan Kiliş, Hz. Ömer döneminde 15/636 yılında Ebû Ubeyde b. Cerrâh tarafından fethedilinceye kadar tarih boyunca sırasıyla Hitit, Asur, Pers, Selefki ve Roma hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁰ XI. yüzyıla kadar Müslümanlarla Bizanslılar arasında el değiştiren şehir, tarih kaynaklarında o dönemlerde günümüz Suriyesinde yer alan Azez'e bağlı bir köy olarak kayıtlara geçmiştir.¹¹ Esasen bölgede Türklerin varlığı, VIII. yüzyıldan itibaren ilk Türk boylarının bölgeye gelmesiyle başlamıştır. Bizans'a yönelik seferlere önem veren Abbâsî Halifesi

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Ahmed Ateş, "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme II (XI. Yüzyıldan Bugüne Kadar)", *Türk Kültürü Araştırmaları* 1-2, (1965), 5-25; Ahmet Fuat Mütevellî, *Arap Halk Dilinde Türkçe Kelimeler Türk Halk Edebiyatında ve Folklorunda Yeni Görüşler II* (Konya: Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, 1985); Muhammed Ahmed Dehmân, *Mu'cemu'l-Elfâzi't-Târihiyye fi'l-'Asri'l-Memlûki* (Şam: Dâru'l-Fıkr, 1990); Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994); Zeki Kaymaz, "Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (2011), 69-73.

Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1994..

¹⁰ Metin Tuncel, "Kiliş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/6.

¹¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1977), 4/476; Yahyâ b. Sa'îd el-Antâki, *Târihu'l-Antâki el-Ma'rûf bi Silati Târih Ütîhâ*. thk. Ömer Abdusselâm Temurî (Trablus: Jarrûs Pres, 1990), 203.

el-Mehdî zamanında uç bölgelere yerleştirilen bu boylar, zamanla Anadolu içlerine sızarak Bizans hâkimiyetindeki topraklarda “Atabeglik” olarak adlandırılan devletçikler kurmuşlardır.¹² XII. yüzyıldan itibaren Artukoğulları, Eyyubiler ve Memlükler gibi güçlerin idaresine giren Kilis, Yavuz Sultan Selim döneminde 1516 yılında adını, bugün Kilis sınırları içinde bulunan Mercidabık’tan alan savaşla Osmanlı topraklarının bir parçası olmuştur. Kilis’in asıl gelişimi, Anadolu Selçukluları döneminde göçebe hayatı süren Türk boylarının Güneydoğu Anadolu’ya bir güvenlik unsuru olarak yerleştirilmesini ön gören Osmanlı yönetim anlayışıyla gerçekleşmiştir. Beydililer, Bayatlılar, Beylülkü, Harbendelü, İnallı, Gündüzlü Avsar, Köpekli Avsarı ve Peçenekler gibi Türkmen boyları, Kilis yöresine yerleştirilen ve kültürel ve toplumsal yönden bölge üzerinde etkili olan boyların başında gelmektedir. Bu bağlamda Kanunî Sultan Süleyman döneminde Canbolat ailesinin de buraya yerleştirilmesiyle, günümüz Kilis’i gerçek anlamda bu temeller üzerine yükselmiştir. XVI. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman’ın emriyle bir eyalet olarak teşkilatlandırılan Halep’e bağlı bir sancak olan Kilis, Türkmenlerin yerleşik hayata geçiş dönemlerinde yurt edindikleri yerlerden birisi olmuştur.¹³ Kaynaklarda, XIX. yüzyılda Halep’e bağlı bir kasaba statüsünde bulunan Kilis,¹⁴ Mondros Mütarekesi’ne aykırı olarak 6 Aralık 1918 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngilizler, yaklaşık bir yıl işgal altında tuttıkları şehirden çekilerek, Kilis’i 29 Ekim 1919’da Fransızlar’a bırakmışlardır. Fransız işgali, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması’na kadar devam etmiştir. Anlaşma uyarınca oldukça dar bir alana sıkışan Kilis’in sınırları, 30 Mayıs 1926 tarihinde Fransızlarla yapılan ikinci bir anlaşmayla Suriye sınırının güneye çekilmesiyle az da olsa genişlemiştir. 1995 yılına kadar Gaziantep’e bağlı bir ilçe olan Kilis, 1995 yılında çıkarılan kararnameyle il statüsüne kavuşmuştur.¹⁵

2. KİLİS AĞZININ TARİHSEL OLUŞUM SÜRECİ VE BAZI ÖZELLİKLERİ

Kilis ağzının oluşturan tarihsel hareketlilikten bahsetmeden önce, ağız ve lehçe gibi terimlerin kısaca tanımlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Daha önce vurgulandığı üzere dilin doğasında olan değişim, zamanla dilin kendi içinde bazı farklılıklara sahip olmasına yol açmaktadır. Söz ko-

¹² Coşkun Alptekin, “Atabeg”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/38.

¹³ Tuncel, “Kilis”, 26/6; Hülya Arslan Erol, *Kilis İli Ağızları* (Kilis: Kilis Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi (KİTAM) Yayınları, 2018), 3.

¹⁴ Şemsettin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1889), 5/3880.

¹⁵ Tuncel, “Kilis”, 26/7.

nusu farklılıklar, “bir dilin tarihsel, bölgesel, siyasal sebeplerden dolayı ses, yapı ve söz dizimi özellikleriyle ayrılan kolu, diyalekt”¹⁶ şeklinde tanımlanan ve dilin alt sistemi olarak nitelenen lehçeleri ifade etmektedir.¹⁷ Yerel ayrımlara dayalı olan ve lehçenin alt birimini oluşturan ağız ise, “aynı dil içindeki ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili”¹⁸ cümlesiyle tanımlanmıştır.

Kilis, tarihin farklı dönemlerinde pek çok Türk boyunun yurt edindiği, çeşitli millet ve medeniyetlerin hâkim olduğu süreçlerden geçmiştir. Yörede konuşulan ağız da burada hüküm süren medeniyetlerin dil ve kültür birikimlerinin sonucudur. Bu birikimin temel aşamasını teşkil eden XI. yüzyılın başlarında anayurtları Aral ve Hazar’ın kuzeyinden ayrılarak güneye doğru hareket eden Oğuzlar ve Oğuz asıllı boylar, Türkmen adıyla anılmıştır.¹⁹ Günümüzde Kilis’in yer aldığı bölgenin, Bozok ve Üçok adı verilen Oğuz ikili teşkilatını koruyan Güneydoğu Anadolu ve Suriye Türkmenlerinin yurt edindiği veya güneye inerken konakladığı yerler olduğuna işaret edilmiştir. Moğol baskısı nedeniyle yurtlarını terk ederek XIII. yüzyılda Antep ve Suriye’ye göç eden Türkmenler, genel olarak Bozok koluna mensupturlar. Beydili, Bayat, Avşar, İnallı, Köpekli Avşarı, Gündüzli Avşarı, Acürlü, Karakoyunlu ve Harbendeli gibi oymaklar, yöreyi yurt edinen Türkmenler’i oluşturan kollar arasında yer almıştır.²⁰ Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarında başlayarak XVII. yüzyılın ilk yıllarına kadar devam eden Anadolu’daki Celâli isyanları neticesinde Halep Türkmenlerinden İlbeyliler, Halep’in kuzeyindeki Menbic ve Kilis yöresine yerleştirilmişlerdir. Buna ek olarak Rakka bölgesindeki bazı Türkmen boyları kuzeye doğru hareket ederek, Azez, Bab, Menbic, Cerablus, Çobanbey ve Antep’in güneyindeki Türkmenlerin bulunduğu bölgelere gelmişlerdir.²¹ Türkmenlerin bölgedeki göç hareketleri takip edilerek XIX. yüzyıla gelindiğinde Kilis yöresinde Bozcalı, Beydili, Bayat, Avşar, Harbendeli, İnallı, İzzeddinli, Alayuntlu, Yüreğir, Bayındır, Çepni ve Peçenekler gibi Türkmen oymaklarının varlığı görülmektedir.²² Öte yandan Şemsettin Sâmî *Kâmûsü’l-A’lâm* adlı eserinde, bu bilgiyi desteklercesine XIX. yüzyılda kasaba olarak kayıtlara geçtiği Kilis’te konuşulan dilin Türkçe olduğunu vurgulamaktadır.²³ Keza Kilisli

¹⁶ Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1580.

¹⁷ Tamtamış, “Baskın ve Aracı Dil Kavramları Bağlamında Türkçenin Mardin Arapçasına Etkisi”, 195.

¹⁸ Akalın, *Türkçe Sözlük*, 44.

¹⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 15; Faruk Sümer, “Türkmenler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/608.

²⁰ Sümer, “Türkmenler”, 41/610.

²¹ Mustafa Kafalı, “Suriye Türkleri-I”, *Töre Dergisi* 21 (1973), 31-32; Fatih Kirişcioğlu, *Suriyede İç Savaş Süreken Suriye Türkleri* (Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013), 9.

²² Erol, *Kilis İli Ağızları*, 6; Jale Öztürk, “Kilis ve Hatay Ağızlarının Karşılaştırılması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/28 (2014), 86.

²³ Sâmî, *Kâmûsü’l-A’lâm*, 5/3880.

Muallim Rifat Bilge de sloganik “*Kilis Türkmen ilidir, dili Oğuz dilidir.*” sözüyle bunu dile getirmektedir. Bu nedenle Kilis ağzında yaygın bir biçimde Oğuz Türkçesinin yanında, kısmen de olsa Kıpçak Türkçesinin izlerinin görüldüğüne işaret edilmektedir. Kilis ilinin tarihsel alt yapısından yola çıkarak yörenin ağzı üzerine yapılan çalışmalarda, Kilis ağzının birinci derecede Avşar ağzının karakteristik özelliklerine sahip olduğu ve Salur boyuna özgü bazı özelliklerin yörede yaygın olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Dahası Kilis ağzının temel özelliği olan şimdiki zaman ekinin *-or* şeklinde kullanımının Salur ağzıyla ortak noktası olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Kilis ağzında, *k*, *ğ*, *ɣ*, gibi seslerin değişmesi, ünsüz ikizleşmelerin yoğunluğu, *diye* edatı yerine *deyin* ifadesinin yaygın olarak kullanılması gibi hususlarda Azerbaycan Türkçesiyle ortak yönlerinin olduğuna işaret edilmektedir. Öte yandan Anadolu Türkçesinin Batı grubunda yer alan Kilis ağzının, bir takım özellikleriyle Irak Türkmen Türkçesi ve Suriye Colan Türkmenleri ağzıyla benzerlik göstermesine rağmen, bu benzerliklerin ağzın tarihsel oluşum sürecinde bölgede etkili olan Türk boylarının bıraktıkları izler şeklinde yorumlanmasının uygun olacağı dile getirilmektedir.²⁴ Kıpçak ağzının sınırlı etkisi dikkate alınmadan genel bir değerlendirme yapılacak olursa, tüm ses ve şekil özellikleriyle Kilis ağzının Batı Türkçesinin batı grubunda görülmesi gerektiğini söylemek mümkündür.²⁵

3. KİLİS’TE KONUŞULAN ARAP LEHÇESİ

Bu çalışma, her ne kadar Kilis’in Türkçe ağzında yer alan Arapça kökenli bazı kelimelerin incelenmesini konu edinse de söz konusu Arapça kökenli kelimelerin Kilis ağzıyla ilişkisinin temellendirilmesi ve hangi Arap lehçesiyle ilintilendirilmesi gerektiği gibi hususlar dikkate alınarak, Kilis yöresinde konuşulan Arap lehçesinden bahsetmenin uygun olacağı düşünülmektedir. Kilis hakkında verilen tarihsel bilgilerden de anlaşılacağı üzere Kilis yöresi, tarih boyunca Oğuzlar’ın farklı kollarından gelen Türk boylarının mesken tuttuğu veya güneye inerken geçiş noktası olarak kullandıkları bir bölgedir. Yoğun Türkmen varlığına rağmen bu bilgi, bölgede Arapça konuşan toplulukların varlık göstermedikleri yönünde bir çıkarım yapacak biçimde yorumlanmamalıdır. Zira Hatay, Adana, Mersin, Şanlıurfa, Mardin, Siirt gibi Türkiye’nin güney ve güneydoğu sınır hattında yer alan illerde farklı lehçeleriyle Arapçanın konuşulduğu bilinmektedir. Kültürel ve dil yapısının önemli bir parçası Arapça olan bu illere, Gaziantep ve

²⁴ Erol, *Kilis İli Ağızları*, 6-8; Hidayet Kemal Bayatlı, *Irak Türkmen Türkçesi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996), 370.

²⁵ Erol, *Kilis İli Ağızları*, 8.

Kilis yöresinin de eklenmesi uygun olacaktır. Türkiye’de, Gaziantep ve Kilis yöresinde Arapçanın varlığına dair karşılaştığımız tek akademik çalışmayı yapan Özgür Kazcı’nın araştırmasına göre, bölgede 35 civarı Arap aşireti varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmaya göre söz konusu aşiretler, 25’i Gaziantep’e, 19’u da Kilişe bağlı toplam 44 köy ve yerleşim biriminde yaşamaktadırlar. Ancak Kazcı’nın tespitlerine göre, Arap aşiretlerin hayatlarını sürdürdükleri bu yerleşim yerlerinin çoğunda Arapça konuşan bireylerin sayısında iyiden iyiye azalma görüldüğü, hatta bazı yerlerde Arapçanın tamamen kullanımdan düştüğü ifade edilmiştir.²⁶

Türkiye’nin farklı bölgelerinde konuşulan Arap diyalektlerinin tasnifi ve karakteristik özelliklerinin belirlenmesine yönelik en önemli çalışmalardan birinin sahibi Otto Jastrow, Türkiye’de konuşulan Arapçayı üç temel diyalekt grubuna ayırmaktadır.²⁷ Türkiye’nin coğrafi konumu dikkate alındığında bu üç lehçe grubu; Mersin, Adana ve Hatay’da yaygın olan ve Batı grubu olarak adlandırılan yerleşik Suriye diyalekti, Şanlıurfa’da konuşulan ve orta grubu temsil eden Suriye bedevi diyalekti, Mardin, Siirt, Batman, Muş gibi illerde konuşulan ve Doğu grubu olarak adlandırılan yerleşik Mezopotamya diyalekti şeklinde belirlenmiştir.²⁸ Bu tasnifi esas alan Kazcı, Kilis yöresinde konuşulan Arap diyalektinin, orta grubu temsil eden Suriye bedevi lehçesini konuşan Urfa lehçesiyle ortak özelliklere sahip olduğu yönünde saptamada bulunmuştur.²⁹ Kilis ve Gaziantep yöresindeki Arapların, büyük ölçüde Cezîre bölgesi olarak bilinen Fırat havzasını mesken tutan bedevi Arapların bir devamı olduğunu ve yörede konuşulan Arap lehçesinin tamamen Suriye bedevi lehçesinin karakteristik özelliklerini yansıttığını ifade etmektedir. Patlamalı ünsüzlerden *kâf* ünsüzünün *g* sesine dönüşmesi, isim tamlamalarında eril-dişil muhatap zamirleri için kullanılan *kef* sesinin *şın* sesine dönüşmesini ifade eden *keşkeşe*, muzari fiillerin ilk harflerinin kesreli okunması anlamına gelen *telteletu behrâ*³⁰ ve *tı* harfine komşu olan sakin olan *‘ayn* sesinin *nûn* sesine dönüşmesini ifade eden *istintânın* kullanımı,³¹ Kilis yöresinde konuşulan Arap lehçesinde görülen Suriye bedevi lehçesi

²⁶ Özgür Kazcı, “Antep-Kilis Kırsalında Konuşulan Arapça Lehçesinin Tanıtımı ve Biçimbilgisi Hakkında Genel bir Değerlendirme”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 91-93.

²⁷ Bu çalışma, Otto Jastrow tarafından 19-20 Kasım 2004 tarihinde İstanbul’da Orient-Institut tarafından düzenlenen Workshop on Turkish Dialects’te “*Arabic Dialect Clusters in Turkey - Towards a Comparative Typology*” başlığıyla sunulmuş, daha sonra *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*’nin 2006 yılında yayımlanan 16. sayısında yer almıştır.

²⁸ Jastrow, “Arabic Dialect Clusters in Turkey - Towards a Comparative Typology”, 154-155.

²⁹ Urfa diyalekti hakkında geniş bilgi için bkz.: Abdülhakim Önel, “Harran’da Konuşulan Arapça Lehçe”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 107-139.

³⁰ Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis* (Kahire: el-Hey’etu’l-Mısriyye el-‘Âmme li’l-Kitâb, ts.), 2/13.

³¹ Celâleddin es-Suyûtî, *el-Iktirâh fi Usûli’n-Nahv*. thk. Mahmûd Feccâl. (Şam: Dâru’l-Kalem, 1989) 419.

özelliklerinin başında gelmektedir. Ayrıca üçüncü tekil şahıs zamirlerinin eril ve dişil formlarının ortalarındaki ünsüzlerin şeddeli olarak telaffuz edilmesi, fiillerin müsenna kiplerinin kullanılmaması, *hemze* ile başlayan ism-i fâillerdeki hemzenin *mîm* sesine dönüşmesi ve yöre lehçesine girmiş aslen Arapça olmayan kelimelerin Arapça mantığına uygun olarak eril veya dişil olarak kullanılması³² gibi hususları bu özelliklere eklemek mümkündür. Çalışmamızın konusu olan Kilis ağzında yer alan Arapça kökenli kelimelerin, genel olarak fasih Arapçaya, bazen de yörede hâkim olan Arap diyalektine uygun bir biçimde telaffuz edildiği gözlemlenmektedir.

4. KİLİS AĞZINDA GEÇEN BAZI ARAPÇA KÖKENLİ KELİMELER

Türkler ve Arapların uzun yıllar boyunca ortak tarih, coğrafya ve kaderi paylaşımları sonucunda, bu iki topluluk arasında çok derin düzeyde dilsel ve kültürel etkileşim yaşanmıştır. Genel olarak Türkçede yer alan Arapça kelimeler dışında, Kilis ağzı daha birçok kelimeyi Arapçadan ödünç alarak bünyesinde barındırmıştır. Kilis ağzını diğer yöre ağzlarından ayıran karakteristik özellikler arasında görülebilecek bu kelimeler, yörenin yüzyıllar boyunca devam eden çok kültürlü yapısının birer canlı şahidi olarak günümüze kadar varlığını sürdürmektedir.³³ Yöre ağzına özgü Arapça kökenli kelimeleri konularına göre farklı başlıklar altında tasnif etmek mümkündür. Bu tasnif, Kilis yöre halkının hayatlarının hangi alanında Arapçanın daha yoğun etkisinin olduğunu anlayabilmek adına bizlere fikir verebilir.

4.1. Meslek ve Kişisel Özelliklerle İlgili Kelimeler

Kilis ağzında meslek grupları ve kişisel özelliklerle ilgili pek çok Arapça kökenli kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerden bir kısmı, Arapçadaki aslı telaffuzları ve anlamlarında kullanılmakla birlikte, bir diğer kısmı ise ya telaffuz farklılığı ya da anlam kaymasına uğramıştır.

‘**Allek**’: Kilis ağzında “aşırı titiz, zor beğenen” anlamına gelen kelime, Arapçada “çiğnemek” anlamındaki (علك) kökünden türemiştir.³⁴ Mübâlağalı ism-i fâil kalıplarından (فَعَّال) formuna sokularak (عَلَّال)halini alan kelime, Suriye Ammice Arapçasında “çok konuşan, geveze” anlamında kullanılmaktadır. Kilis ağzına bu anlam üzerinden yerleştiği düşünülen kelimenin

³² Kazıcı, “Antep-Kilis Kırsalında Konuşulan Arapça Lehçesi”, 94-102.

³³ Bu kelimelerin tespitinde Kilis’te yaşadığımız süre boyunca günlük hayatta kullanılan dilden yaptığımız kişisel tespitlere ek olarak, Hülya Erol Arslan’ın *Kilis İli Ağzları* kitabının sonunda yer alan sözlükten yararlanılmıştır.

³⁴ el-Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmerrâî. (Beyrut: Dâr ve Mektebetu’l-Hilâl, ts.), 1/201; el-Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülfâfir ‘Attâr. (Beyrut: Dâru’l-‘İlmi l’l-Melayîn, 1987), 4/1601.

anlam kaymasına uğrayarak, Arapça sözlükteki ve günlük kullanımlardaki anlamından farklı bir biçimde kullanıldığı aşikârdır.

Arhez: “Dilsiz” anlamına gelen kelime, Kilis ağzına Arapçadaki “doğuştan veya hastalık nedeniyle konuşma yetisinin olmaması” anlamındaki (خرس) kökünün ism-i tafdîli (أخرس) kelimesinden geçmiştir.³⁵ Ancak kelimenin ortasında yer alan *hr* ünsüzleri yakın ünsüzler arasında göçüşmeye uğrayarak *rh* sesine dönüşmüştür. Ayrıca kelimenin sonundaki *şin* harfinin *z* sesine dönüştüğü görülmektedir.

Aşker: Kilis ağzında “kumral” anlamındaki kelime, Arapçada “teni beyaza çalmakla birlikte insandaki saf kızılık” anlamına gelen (شقر) kökünün ism-i tafdîli olan (أشقر) kelimesinden geçmiştir.³⁶

‘Aşiret: “Kolay kaynaşan, çabucak yüz göz olup, senli benli konuşan kimse” anlamına gelen kelime, Arapçada “iyi geçinmek, arkadaşlık etmek, biriyle sık sık görüşmek” gibi anlamları ifade eden (عشر) kökünden türetilen (عشرة – معاشرَة) kelimelerinden ödünç alınmıştır.³⁷ Kelimenin, Kilis ağzında Arapça aslına oldukça yakın bir anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Hanin: Kilis ağzında “sıcakkanlı, cana yakın” anlamında kullanılmaktadır. Kelime, esasen Arapçada “özlemek, özlem, merhamet, şefkat” gibi anlamlar taşıyan (حنن) fiilinden türetilmiş (فعيل) veznindeki sıfat-ı müşebbehedir.³⁸ Arapçadaki asıl anlamında kullanılmasa da oldukça yakın bir anlamla ödünç alındığı anlaşılmaktadır.

Haris: Arapçada genel olarak “göz kulak olmak, korumak, bekçilik etmek” anlamlarına gelen (حرس) fiilinin ism-i fâili olan kelime,³⁹ Kilis ağzında anlam daralmasına uğrayarak “gece bekçisi” anlamına indirgenmiştir.

Hennâs: Yöre ağzında “içten pazarlıklı, sinsî” anlamında kullanılan kelime, Arapçada (حنس) kökünden türemiş mübâlağalı ism-i fâil olup, “sinsî, kötü fikirler fısıldayan” anlamlarında şeytana özgü bir vasıf olarak kullanılmaktadır.⁴⁰ Aslî anlamıyla ödünç alınmış olsa da kelimenin anlamında gerçekleşen genişlemeyle bu vasfı taşıyan herkes için kullanıldığı görülmektedir.

Hilfatsız: “Hayırsız” anlamında kullanılan kelime, Arapçada “takip etmek, birinin yerini almak, yerine gelmek, geride bırakmak” gibi anlamlara gelen (أخلف فلان لنفسه) ifadesi “kişinin kaybettiği bir şeyin yerine başkasını koyması” anlamına gelir.⁴¹ Kelime, Kilis ağzında

³⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 4/195; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 3/922.

³⁶ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 5/36; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/701.

³⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 1/248; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/747.

³⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 3/29; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2104.

³⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 3/137.

⁴⁰ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 3/925.

⁴¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1357.

adeta kendisinin yokluğunun ardından yerini alacak bir hayır bırakmayan kişi kastedilerek kullanılmıştır. Bu yönüyle kelimenin Arapça anlamıyla ortak noktasının olduğu anlaşılmaktadır.

Kazep: Kilis ağzında “zalim, acımasız, ele avuca sığmayan çocuk” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Arapçada “yalan söylemek” anlamına gelen (كذب) kökünden ödünç alındığı tahmin edilen sözcük, anlam kaymasına uğramıştır.

Müzevir: “Dedikodu yapan, sır tutamayan, laf götürüp getiren” anlamlarında kullanılan kelimenin, Arapçada “söylemeden önce sözü gözden geçirerek düzeltmek, yalanı süslemek, bir şeyin sahtesini yapmak” anlamına gelen (زور) kökünün tef’îl babına taşınmış halinin ism-i fâilinden ödünç alındığı ortadadır.⁴² Telaffuzu itibariyle Arapçadaki aslına göre ünsüz kaybına uğrayan kelimedede, Kilis ağzının özelliklerinden olan ünsüz tekleşmesi gerçekleşmiştir. Kelime, olumsuz bir anlamı ifade etmek için kullanılmış olsa da Arapçadaki asli anlamından uzak olduğu açıkça ortadadır.

Nacar: “Marangoz” anlamına gelen sözcük, Arapçadaki asli anlamıyla ödünç alınarak kullanılmıştır. Ancak esasen (فَعَال) kalıbında mübâlağalı ism-i fâil olan kelimenin ortasındaki *c* seslerinden biri düşerek, Kilis ağzının özelliklerinden olan ünsüz tekleşmesine uğramıştır.

Sakkâ: Kelime, Kilis ağzında “su taşıyıp satan kimse, sucu” anlamında kullanılmaktadır. Arapçada “su vermek, sulamak” anlamına gelen (سقى) fiilinin mübâlağalı ism-i fâil kalıbı olan (فَعَال) veznine taşınmış haliyle ödünç alınmıştır.

Şarmıta: Aslı, Ammice Arapçada “kötü yola düşmüş kadın, fahişe” anlamında kullanılan (شرموطة) olan kelime, Kilis ağzına Arapçadan geçmiştir. Ancak günümüz Arap coğrafyasındaki tüm lehçelerde bu anlamda kullanılan kelime, Arapça kökenli değildir. Fransızca “güzel ve çekici kadın” anlamına gelen “charmante” kelimesinin,⁴³ halk ağzında telaffuz ve anlam değişikliğine uğraması sonucu bu yapıya büründüğü tahmin edilmektedir.

Tabak: “Ham deriyi işleyerek kullanılır hale getiren esnaf” anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin aslı, Arapçada “deriyi sepilemek, kullanılabilir hale getirmek” anlamına gelen (دَبَعَ) fiilinin mübâlağalı ism-i fâili olan (دَبَاع) kelimesidir.⁴⁴ Başındaki *d* sesinin, Kilis ağzında görülen ön seste ötümsüzleşme özelliği çerçevesinde *t* sesine dönüşmesi, ortadaki *b* seslerinden birinin ünsüz tekleşmesi özelliğine uygun olarak düşmesi ve son seste ötümsüz-

⁴² el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 7/380; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/674.

⁴³ F.S. Alwan, G. L. Simon, *Le Dictionnaire Français-Arabe* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 153.

⁴⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 3/394.

süzleşmeye uygun olarak da ğ sesinin *k* sesine dönüşmesi sonucu kelime bu hali almıştır.

4.2. Mekânla İlgili Kelimeler

Yöre ağzında günlük hayatta çeşitli yer ve mekânların adlandırıldığı pek çok Arapça kökenli kelime bulunmaktadır. Kullanım yaygınlığı dikkate alınarak seçilen kelimelerden bazıları şunlardır:

‘Atebe: Kilis ağzında anlam kaymasına uğrayarak “büyük taş, kaya parçası” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “kapının alt veya üst eşiği” anlamına gelen (عتبة) sözcüğüdür.⁴⁵

Belle‘a: Yörede “atık suları uzaklaştırmak için kullanılan üzeri açık su oluğu, eşik” anlamlarına gelen kelime, Arapçada “yağmur sularının toplanması için evin bahçesine kazılan ağzı dar kuyu, lağım” anlamına gelen (بالوعة) (بالوعة - بلوعة - بلاعة) kelimesinden ödünç alınmıştır.⁴⁶ Sözcüğün Arapçadaki asıl anlamıyla Kilis ağzındaki kullanımında bir fark bulunmamaktadır.

Felhan: Yöre ağzında “ekime elverişli toprak” anlamına gelen kelime, Arapçada “ekmek için toprağı sürmek, yarmak” anlamındaki (فلح) kökünden gelmektedir.⁴⁷ Ancak Arapçadaki asıyla kök harfleri ve temel anlamı itibariyle örtüşen bu kelimenin telaffuzu, Arapçada bu kökten türetilmiş hiçbir kelimeyle bağdaşmamaktadır.

Havış: Kilis ağzında “avlu, evin bahçesi” anlamına gelen kelime, Ammice Arapçada aynı anlamda kullanılmaktadır. Kelimenin aslı “ıssız yer, cin diyarı, toplamak” gibi farklı anlamlara gelen (حوش) kökünden gelmektedir.⁴⁸ Kilis ağzının, bu kelimeyi Ammice Arapçadan ödünç aldığı tahmin edilmektedir.

Hayme: Esasen Arapçada “bedevilerin ağaç dallarından yaptıkları daire şeklindeki ev, çadır” anlamına gelen kelime,⁴⁹ Kilis ağzında aynı şeyi ifade eden “dal, çalı-çırpı vb. şeylerle yapılan çardak” anlamındadır.

Hazna: “Evlerde kiler gibi kullanılan penceresiz, girinti oda” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “bir şeylerin saklanarak depolandığı yer” anlamını ifade eden (خزانة) sözcüğüdür.⁵⁰ Bu kelime, kalınlık- incelik yönüyle ünlü uyuşması ve iç seste ünlü düşmesi gibi Kilis ağzında görülen değişikliklerden sonra mevcut yapısına ulaşmıştır.

Höcre: “Caminin avlusunda yer alan ana binayı kuşatan küçük odalar”

⁴⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 2/75; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1 /177.

⁴⁶ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 2/151; Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1994), 8/20.

⁴⁷ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1 /393.

⁴⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 3/261; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 6/290.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 12/193.

⁵⁰ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 4/209; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 13/139.

anlamında kullanılan sözcüğün aslı, Arapçada mutlak olarak “oda” anlamına gelen (حجرة) kelimesidir.⁵¹ Sözcükte, telaffuz yönüyle iç sesteki *u* veya *ü* ünlüsünün genişleyerek *ö* sesine dönüştüğü, anlam yönüyle de daralma olduğu görülmektedir.

Kubur: “Mezar, kanalizasyon çukuru” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “mezarlar” anlamına gelen (قبور) kelimesidir.⁵² “Mezar” anlamında kullanımı, Arapça aslına uygun olmakla birlikte, “kanalizasyon çukuru” anlamındaki kullanımına ne sözlüklerde ne de Ammicede rastlanmamıştır.

Kurne: Kilis ağzında “odanın, evin veya binanın iç kısmında kalan köşesi” anlamında kullanılan kelime, Arapçada “herşeyin görünen ucu, çıkıntı” anlamına gelen (قُرْنَة) kelimesinden gelmektedir.⁵³ Telaffuzunda değişiklik olmayan kelimenin anlamında daralma olduğu görülmektedir.

Lem'a: “Büyük yapıların köşe taşı” anlamında kullanılan bu kelimenin aslı, Arapçada “parıltı” anlamına gelen (لَمْعَة) sözcüğüdür.⁵⁴ Yapılardaki en önemli ve en gösterişli taş olması itibarıyla adeta parıldayan bu taşın, kinaye yoluyla bu şekilde adlandırıldığı tahmin edilmektedir.

Mahmil: Yörede “oda içinde duvara gömülü olarak yapılan ve genel olarak erzak depolamak için kullanılan tahtadan dolap” anlamına gelen kelime, Arapçada “taşımak, yüklenmek” anlamındaki (حَمَلَ) kökünden türemiştir. Arapçada kılıcı taşıdığı için kılıç askısı veya bağına (مَحْمِل) denildiği gibi,⁵⁵ depolanarak evin yükünü taşıyan bu dolaba da aynı ismin verilmesi oldukça tutarlı bir adlandırma olarak görünmektedir.

Mahzere: Kilis ağzında “suyu veya yağı çıkarılacak zeytin, üzüm gibi ürünlerin ezilerek işlendiği tesis” anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin aslı, Arapçada “sıkmak” anlamına gelen (عَصَرَ) kökünden türetilen ve “sıkılan yer”i ifade eden (مَعْصَرَة) sözcüğüdür.⁵⁶ Aslı anlamına uygun ödünçlenen kelimenin telaffuzunda ufak çaplı değişiklik yapılarak, ‘*ayn* sesi yerine iç seste ünsüz türemesine uygun olarak *h* sesi getirilmiştir.

Matmah: “Mutfak” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden (مَطْبَخ) kelimesidir. Kelimede iç seste ünsüz değişmesi meydana gelerek, *b* sesi *m* sesine dönüşmüştür.

Salahana: Yörede “mezbahane” anlamında kullanılan kelime, Arapça “deriyi yüzme” anlamına gelen (سَلَخ) ve Farsça “yer, ev” anlamlarına gelen

⁵¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2 /623.

⁵² el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2 /784.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/335.

⁵⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1281.

⁵⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 3/241.

⁵⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/750.

“hane” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu sözcük, Osmanlı Türkçesinde bir kısmı Arapça bir kısmı da Farsçadan ibaret olan kelime türetme yöntemlerinin tipik örnekleri arasında da gösterilebilir. Uzun yıllar boyunca Osmanlı toprağı olan Kilis yöresi ağzında bu tip kelimelerin görülmesi gayet doğal bir durumdur.

Zulumat: “Bulutların güneşi perdeleyerek oluşturduğu geçici karanlık” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada mutlak olarak “karanlıklar” anlamına gelen (ظلمات) kelimesidir. Aynı anlamda kullanılmasına rağmen, anlam daralmasına uğradığı görülmektedir.

4.3. Zamanla İlgili Kelimeler

Kilis ağzında yer bulmuş, Arapça kökenli zamanla ilgili kelimelerden bazıları şu şekildedir:

Ba‘de’l-Harâb: Bir sorun kontrolden çıktıktan sonra bir şeyler yapmak için artık çok geç olduğunu ifade etmekte kullanılan Arapça bir isim tamlaması olan terkip, “harap olduktan sonra” anlamına gelmektedir. Bu tamlama, 883 yılında Basra’da Zenc isyanının bastırılmasından sonra söylenen ve Arapçada oldukça meşhur bir deyim olan “Basra harap olduktan sonra” anlamına gelen ⁵⁷ (بعد خراب البصرة) sözünden alıntılanmıştır.

Ehad: “Pazar günü” anlamına gelen kelime, Arapçadan geçmiştir.

Erbe‘a: “Çarşamba günü” anlamına gelen, Arapçadan alınmıştır.

Hamis: “Perşembe günü” anlamına gelen kelime, Arapçadan ödünç alınmıştır.

İsnain: “Pazartesi günü” anlamına gelen kelime, Arapçadan alınmıştır.

Sâ‘atî’l-‘Abeyi: Kilis ağzında “9 Mart ile 21 Mart arasında 12 buçuk gün süren, havaların düzeldiğini ve aba gibi kalın ve kaba giysilerin çıkarılma zamanının geldiğini ifade eden zaman dilimi” anlamında kullanılan terkip, Arapça “saat” ve “aba” kelimelerinin bir araya getirilerek tamlanmasından oluşmaktadır.

Sâ‘atî’l-Bellâ‘: Yörede “26 Şubat ile 8 Mart arasında 12 buçuk gün süren, yoğun yağmurlar nedeniyle tıkanan avlulardaki pis su giderlerinin temizlenme zamanının geldiğini ifade eden zaman dilimi” anlamında kullanılan terkip, Arapça “saat” ve “açık su oluğu, gideri” anlamındaki (بلاعة) kelimelerinin bir araya getirilerek tamlanmasından oluşmaktadır.

Sâ‘atî’d-Debbâh: Bu terkip, yörede “1-13 Şubat tarihleri arasında 12 buçuk gün süren, havaların iyiden iyiye soğuduğunu, bu soğuklardan korunmanın gerekliliğini mübâlağalı bir şekilde anlatarak gerekirse devenin

⁵⁷ Ali b. Ahmed b. Ma’sûm el-Medenî, *et-Tirâzu’l-Evvel ve’l-Kinâzu Limâ ‘Aleyhi Min Luğati’l-‘Arab el-Mu‘avvel*. thk. Muessesetu Âli’l-Beyt li İhyâi’t-Turâs. (Kum: Muessesetu Âli’l-Beyt li İhyâi’t-Turâs, 1965), 7/97.

karnını yarararak içine girilmesi gerektiğini bildiren zaman dilimi” anlamında kullanılmaktadır. Terkibin aslı, Arapça “saat” kelimesiyle “boğazlamak, delmek, kesmek” anlamındaki (ذبح) kökünden türetilen kelimenin bir araya getirilerek tamlanmasından oluşmaktadır.

Seb: Arapçadan alınarak “Cumartesi günü” anlamında kullanılan kelime, son seste ünsüz düşmesine maruz kaldığı için sonundaki *t* sesi düşmüştür.

Sekerât: Yöre ağzında “kişinin ölüm döşeğindeki ölmeden önceki son anları” anlamında kullanılan kelime, Arapçada “ölüm şaşkınlığı, sarhoşluğu, sıkıntısı” anlamına gelen ⁵⁸(سكرات الموت) isim tamlamasından alınarak kısaltılmıştır.

Selâse: “Salı günü” anlamına gelen kelime, Arapçadan geçmiştir.

4.4. Bitki, Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kelimeler

Yöre ağzına özgü Arapça kökenli kelimelerin en yoğun görüldüğü alanlardan birisi bitki ve gıdalarla ilgili kelimelerdir. Bu konuyla ilgili en çok dikkatleri çeken kelimelerden bazıları şunlardır:

Bahteniz: Yöre ağzında “maydanoz” anlamında kullanılan kelimenin telaffuzu, Yunancadan Arapçaya geçen (مقدونس) kelimesinin bozularak, (بقدونس) şeklini alan sözcükten gelmektedir.⁵⁹ Kelimede, Kilis ağzının özelliklerinden iç seste ünsüz değişmesine göre *k* sesinin *h* sesine dönüşmesi, iç seste ötümsüzleşmeye göre *d* sesinin *t* sesine dönüşmesi ve son seste ünsüz değişmesine göre de *s* sesi *z* sesine dönüşmesinin gerçekleştiği görülmektedir.

Bezir: Yörede “tohumları sarararak acılaştırmış patlıcan, kartlaşmış ve acılaştırmış sebze” için kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “tohum, ekilen hububatın genel adı” anlamındaki (بذرة) kelimesinden gelmektedir.⁶⁰ Kartlaşan sebzelerin çekirdeklerinin tohum olarak kullanıldığı dikkate alındığında, kelimenin Arapçayla ortak anlam paydasının anlaşılması kolaylaşmaktadır. Keza yörede “tohumluk” anlamında kullanılan ve telaffuz yönüyle iç seste ünsüz değişmesine uğrayan *bider* kelimesinin de aynı kökten geldiği tahmin edilmektedir.

Bıkbıklan: Kilis ağzında “göz göz kaynamak” anlamına gelen kelime, Arapçada “fokurdamak, doldurmak için suya daldırılan bardağın çıkardığı

⁵⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 5/309.

⁵⁹ Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*. Çev. Muhammed Selim en-Na'aymî, Cemâl el-Hayyât (Bağdat: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 2000), 10/91; Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*. (Kahire: 'Alemlü'l-Kutub, 2008), 1/230.

⁶⁰ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 8/182.

ses” anlamlarını ifade eden (بقوق) kökünden gelmektedir.⁶¹ Kelimenin Arapça köküne Türkçe isim yapma eki -lan eklenerek bu kelime elde edilmiştir.

Hel: “Kavrulmamış kahve çekirdeği, kakule” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden (هال – هيل) kelimesidir.⁶²

Hes: Yöre ağzında “marul” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden (خس) sözcüğüdür.⁶³

Hudar: Genel olarak “yeşillik, sebze” için kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlama gelen (خضار) kelimesidir.⁶⁴

Kahke: Yörede “simit” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada “kuru ekmek veya un, şeker, süt ve tereyağından yapılan bir tür tatlı (kek)” anlamındaki (كعكة) kelimesidir.⁶⁵ Aslı anlamına uygun bir biçimde ödünçlenen kelimenin telaffuzunda, ‘ayn sesi yerine iç seste ünsüz türemesine uygun olarak h sesi getirilmek suretiyle ufak çaplı değişiklik yapıldığı görülmektedir.

Kübülmüşe (Kübbü’l-müşviyye): “İnce bulgurdan yapılan, közde veya mangalda pişirilen içli köfte” anlamına gelen kelime, kökeni itibariyle esasen Arapça bir sıfat tamlamasından ibarettir. “Köfte” anlamına gelen (الكبة) kelimesiyle, “ızgarada pişirmek” anlamındaki (شوى) fiilinin ism-i mef’ûlü olan (المشوية) kelimesinin bir araya gelmesinden oluşan sıfat tamlaması,⁶⁶ telaffuz yönüyle Kilis ağzının özelliklerinden olan kelimenin sonunda hece yutumuna maruz kalmıştır.

Küzbara: “Kişniş” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden (كزبرة) sözcüğüdür.⁶⁷ Kelime, anlam veya telaffuzunda herhangi bir değişiklik olmadan ödünçlenmiştir.

Lebeniye: “Yoğurt, et, nohut ve pirinçten yapılan, üzerine yağ ve nane dökülen yemek” anlamına gelen kelime, esasen Arapçada “yoğurt”, bazı lehçelerde de “süt” anlamındaki (لبن) kelimesinden türemiştir. Sonuna nisbet yası ve müenneslik taşı eklendikten sonra kelime, Arapçada “yoğurtlu” anlamını ifade etmektedir. Kelimenin Kilis ağzındaki anlamıyla Arapça orijinal anlamı arasındaki uyum açıkça anlaşılmaktadır.

Löhme: Kilis ağzında “kemiksiz et” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “et, et parçası” anlamına gelen (لحمة) kelimesidir.

Malhıta: Yöre ağzında “mercimekli çorba” anlamına gelen kelimenin

⁶¹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 5/30; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1451.

⁶² Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2376.

⁶³ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/643.

⁶⁴ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/656.

⁶⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 1/67; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1941.

⁶⁶ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1893.

⁶⁷ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1928.

aslı, Arapçada “karıştırmak” anlamındaki (خلط) fiilinin ism-i mef’ûlü olan ve “karıştırılmış” anlamını ifade eden (مخلوطة) kelimesidir. Şam bölgesi Ammicesinde aynı anlama gelen kelimenin Kilis ağzına Ammiceden geçtiği açıktır. Ancak kelimedede iç seste yakın ünsüzler arasında *hl* seslerinin *lh* seslerine dönüşerek ünsüz göçüşmesine uğradığı görülmektedir.

Muhambara: Yörede “kırmızıbiber, susam, ceviz, zeytinyağı ve ekmek parçalarıyla yapılan bir tür yemek” anlamına gelen kelime, Arapçada “kı-zartmak” anlamına gelen (حَمَّرَ) fiilinin “kızartılmış” anlamındaki ism-i mef’ûlü olan (مُحَمَّرَة) sözcüğünden alıntılanmıştır. Ancak kelimenin iç sesinde *m* sesinin *b* sesine dönüşmesiyle ünsüz değişimi yaşanmıştır.

Nişe: Yörede “doğal nişasta” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Farsçadan Arapçaya (نشاسته - نشاسته) kelimesinden kısaltılarak alınan ve aynı anlamı ifade eden (نشا) sözcüğüdür.⁶⁸

Öççe: Kilis ağzında “mücvere benzer bir yemek” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “yumurtanın akı ve sarısının karıştırılıp kızartılmasıyla yapılan bir yemek” anlamındaki (عَجَّة) kelimesidir.⁶⁹ Kilis’te yapılan öcceyle Araplardaki öcce içerik olarak bazı farklılıklar gösterse de kelimenin anlamında veya telaffuzunda bir farklılık bulunmamaktadır.

Simit: Yöre ağzında “ince öğütülmüş bulgur” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “makarna yapımında kullanılan bir tür beyaz iri un, irmik” anlamını ifade eden (سميد) kelimesidir.⁷⁰ Kelimenin Kilis ağzındaki telaffuzunda, son seste *d* sesinin *t* sesine dönüşmesiyle ötümsüzleşme gerçekleşmiştir.

Sünüber: Yöre ağzında “çam ağacında yetişen bir çeşit fıstık” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “çam ağacı” anlamına gelen (صنوبر) kelimesidir.⁷¹ Kelime esasen çam ağacını ifade etmek için kullanılırken, yöre ağzında çam ağacında yetişen bir fıstık türü için kullanılarak anlam değişikliğine veya daralmasına uğramıştır.

Şitil: Kilis yöresinde “fide” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlama gelen (شْتَلَة) kelimesidir.⁷² Ancak Kilis ağzında kelimenin ünlü seslerinde *e* sesinden *i* sesine dönüşüm gerçekleşmiştir.

Şihılmaşçe: “Kıyma ve farklı sebzelerle yapılan bir tür dolma” anlamına gelen kelime, esasen Arapçada “şeyh, pir” anlamındaki (شيخ) ve “dolma” anlamındaki (المحشي) kelimelerinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Arap

⁶⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2510; Tobyâ el-‘Uneysî, *Kitâbu Tefsîri'l-Elfâzîd-Dehile fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. nşr. Yûsuf Tûmâ el-Bustânî. (Kahire: Mektebetu'l-'Arab, 1932), 10.

⁶⁹ Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1458.

⁷⁰ Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1105.

⁷¹ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 7/180.

⁷² Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1164.

kültüründe bu isimle bir yemeğin varlığı bilinmemekle birlikte, Kilis ağzında en popüler dolma yemeği olduğundan bu isimle adlandırıldığı tahmin edilmektedir.

Ta'am: Yöre ağzında genel olarak “yemek” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden ve “yemek yemek” anlamındaki (طعم) fiilinin masdarı olan (طعام) kelimesidir.⁷³

Zad zahre: Yörede “yiyecek, içecek” anlamında kullanılan sözcük, esasen Arapçada “azık, yiyecek, yolcunun yiyeceği, kumanya, azıktan biriktirilen şey” gibi anlamlara gelen eş anlamlı (زاد) ve (ذخيرة) kelimelerinin bir arada kullanımından oluşan bir terkiptir.⁷⁴ Bu terkinin Kilis ağzında kullanımında, ne telaffuz ne de anlam yönüyle bir değişikliğe uğramadığı anlaşılmaktadır.

4.4. Eşya ve Araç-Gereçlerle İlgili Kelimeler

Kilis ağzına özgü Arapça kökenli kelimelerin en yoğun biçimde görüldüğü alan, eşya ve araç-gereçlerle ilgili kelimelerdir. Kullanım yaygınlığı dikkate alınarak seçtiğimiz kelimelerden bazıları şunlardır:

Asbab: Yörede “giysi, elbise” anlamında kullanılan kelime esasen Arapça kökenli olup “elbiseler” anlamına gelen (أثواب) kelimesinin ödünç alınmış halidir. Ancak kelimenin tellaffuzunda iç seste yer alan ötümlü ünsüz değişmesine uygun olarak *v* sesi *b* sesine dönüşmüştür.

Barmil: Yöre ağzında “büyük fıçı, varil” anlamına gelen kelimenin aslı, İtalyancada aynı anlamı ifade eden “barile” kelimesidir.⁷⁵ Orijinal telaffuzunda gerçekleşen küçük çaplı değişiklikle Arapçaya (برميل) şeklinde geçen sözcük,⁷⁶ yöre ağzına Arapçadaki telaffuzu ve anlamıyla ödünçlenmiştir.

Bekere: Yörede “makara” anlamında kullanılan kelimenin aslı Arapçadır. Herhangi bir anlam başkalaşmasına uğramayan kelime, esasen Arapçadaki (بكرة) sözcüğünün ödünçlenmiş halidir.⁷⁷

Carra: Kilis ağzında “genel olarak salamura ürünlerin saklanmasına yarayan, topraktan yapılmış kulplu büyük çömlek, testi” anlamına gelen kelimenin kökeni Arapçadır.⁷⁸ Anlamı veya telaffuzu itibariyle herhangi bir değişikliğe uğramayan kelimenin aslı (جرّة) sözcüğüdür.

Curun: Yörede “kurna, taş veya mermerden oyulmuş çeşme yalağı” anlamında kullanılan kelimenin kökeni, Arapçada “buğday vb. tahılların har-

⁷³ Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1401.

⁷⁴ Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/806, 2/1008.

⁷⁵ Uneysi, *Kitâbu Tefsiri'l-Elfâzid-Dehile*, 10.

⁷⁶ Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/196.

⁷⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 5/364.

⁷⁸ Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/363.

manlandığı veya hurma gibi meyvelerin kurutulduğu yer” anlamına gelen (جُرْن) kelimesidir.⁷⁹ Her ne kadar kelime Kilis ağzında telaffuzunu korumuş olsa da anlam başkalaşmasına uğradığı açıkça anlaşılmaktadır.

Dereç: Yöre ağzında “merdiven basamağı” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada telaffuzu ve anlamı aynı olan (دَرَج) kelimesidir.⁸⁰

Dıbık: “Şıralı ve şekerli yapışkan madde, tatlı buluşığı” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “kuş, sinek vb. hayvanları avlamaya yarayan yapışkan bir madde” anlamındaki (دَبِق) sözcüğüdür.⁸¹ Köken itibarıyla dar bir anlama sahip olan kelimenin, Kilis ağzında aynı anlam ekseninde anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir.

Gillabiye: Yörede “Arap erkeklerin giydiği etekli bol giysi” anlamına gelen kelime, aslı itibarıyla Arapçada “Mısır halkının genelini giydiği bol bir elbise” anlamındaki (جَلَابِيَّة) sözcüğüdür.⁸² Günümüzde tüm Arap erkeklerin kullandıkları bol kıyafeti ifade eden kelimenin, baştaki *c* sesinin *g* sesine dönüşmesiyle ön seste ünsüz değişmesine uğradığı görülmektedir.

Hala‘at: Kilis ağzında “elbise, kaftan gibi hediye” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “her türlü giysi” anlamına gelen (خَلْعَة) kelimesidir.⁸³ Yörede düzenli dişil çoğul kalıbıyla kullanılan kelimenin sadece hediyelik elbise anlamına indirgenmek suretiyle anlam daralmasına uğradığı anlaşılmaktadır.

Halle: Yöre ağzında “şıra, nişasta, pekmez ve salça kaynatmakta veya düğün yemeklerini pişirmede kullanılan bakırdan yapılmış oldukça geniş ve derin kap” anlamındaki kelimenin aslı, Arapçada “içinde yemek pişirilen madeni kap” anlamına gelen (حَلَّة) kelimesidir.⁸⁴ Esasen oldukça genel bir anlama sahip olan kelimenin, yörede anlam daralmasına uğramış bir biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Harbil: Kilis ağzında “kalbur” anlamında kullanılan kelime, aslı itibarıyla Arapçada aynı anlamı ifade eden (غَرْبَال) sözcüğünden ödünç alınmıştır.⁸⁵ Ancak baştaki *ğ* sesinin *h* sesine dönüşmesiyle ön seste ünsüz değişmesine uğrayan kelimenin telaffuzu, Arapça aslına göre az da olsa farklılık göstermektedir.

Hökkeze: Yörede “baston” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden (عُكَاذَة) kelimesidir.⁸⁶ Ancak yöre ağzında keli-

⁷⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 6/104; Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 1/366.

⁸⁰ Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 1/734.

⁸¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1473; Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 1/722.

⁸² Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 1/381.

⁸³ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 1/118.

⁸⁴ Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 1/550.

⁸⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1780.

⁸⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 1/193.

menin ön seste ünsüz türemesine maruz kalarak *h* sesini kazandığı görülmektedir.

Hurç: “Heybe” anlamına gelen kelime Kilis ağzına Arapçadan geçmiştir.⁸⁷ Anlam ve telaffuz yönüyle kelimenin yöredeki kullanımı, Arapçadaki kullanımıyla herhangi bir farklılık göstermemektedir.

Kalle: Yöre ağzında “kasa, kumbara, para kutusu” gibi anlamlara gelen kelimenin aslı, Arapçada “bir toprağın işlenmesi veya kiraya verilmesi sonucu elde edilen gelir, rekolte” anlamında kullanılan (عَلَّة) kelimesidir.⁸⁸ Genel anlam zeminini korumakla birlikte anlam daralması ve başkalaşmasına uğrayan kelimenin telaffuzunda da küçük bir değişiklik meydana geldiği görülmektedir. Başta yer alan ğ sesinin *k* sesine dönüşmesiyle ön seste ötümsüzleşme gerçekleşmiştir.

Kanne: Yörede “cam şişe” anlamında kullanılan kelimenin orijinali Arapçadaki (قَنِينَة) sözcüğüdür. Arapçada önceleri “bambunun boğumlarından yapılan şişe şeklindeki su kabı” anlamında kullanılırken,⁸⁹ sonraki dönemlerde “cam şişe” anlamında kullanılmıştır.⁹⁰ Ancak kelimenin yöre ağzındaki telaffuzunda, son heceyle benzerlik gösteren –ni hecesinin düşürülmesiyle hece yutumu gerçekleştiği görülmektedir.

Leska: “Yakı” anlamına gelen kelime, Arapçada aynı anlamı ifade eden (لصقة) kelimesinin⁹¹ ödünç alınmasıyla Kilis ağzına geçmiştir.

Mecma’a: Yörede “siniden küçük, kenarları yüksek olmayan metal tepsi” anlamında kullanılan kelime köken itibariyle Arapçadan geçmiştir. “Toplamak” anlamındaki sülâsî (جمع) fiilinden türetilen ve “toplanan yer” anlamını ifade eden ism-i mekân olan (مَجْمَع) kelimesinin,⁹² bardak, tabak, kaşık vs. gibi eşyaları taşımak için toplanıp bir araya konulduğu yer anlamında mecazen kullanıldığı tahmin edilmektedir. Buna göre kelimenin anlam başkalaşmasına veya anlam daralmasına uğradığı ifade edilebilir.

Malhafe: Yöre ağzında “yorgan kılıfı veya yorganın üzerine dikilen astar ve dış desenli kısım” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “bir şeyle örtmek, örtünmek” anlamına gelen (لحف) fiilinden türetilmiş ism-i alet olan ve “yorgan, yatağa örtülen çarşaf, örtü, kirlenmesini önlemek için yorganın üzerine dikilen örtü” gibi anlamları ifade eden (ملحفة) kelimesidir.⁹³ Buna göre kelimenin Kilis ağzında anlam daralmasına uğrayarak, Arapçadaki anlamlarından sadece birine indirgeniği söylemek mümkündür.

⁸⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 4/159.

⁸⁸ Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 2/1638.

⁸⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 5/27.

⁹⁰ Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 3/1865.

⁹¹ Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 3/2011.

⁹² el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 1/240.

⁹³ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 3/233; Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 3/1999.

Meşefe: Yörede “banyo havlusu” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada “kurumak, kurulamak” anlamlarındaki (نشف) fiilinden türetilen ism-i alet olan ve “havlu” anlamını ifade eden (منشفة) sözcüğüdür.⁹⁴ Telaffuz yönüyle, *n* sesinin düşmesiyle kelimenin iç seste ünsüz düşmesine uğradığı görülmektedir.

Nehase: Yöre ağzında “bakır, alüminyum veya paslanmaz sacdan yapılmış, kova şeklinde delikli kap, süzgeç” anlamında kullanılan kelime, Arapçada “bakırcılık” anlamına gelen (نحاسة) kelimesinden alıntılanmıştır.⁹⁵ Arapçada “kap, süzgeç” gibi anlamlar taşımayan kelimenin telaffuzunda bir değişim olmamakla birlikte, anlam yönüyle değişime uğrayarak yöredeki kullanımını kazandığı anlaşılmaktadır.

Ölbe: “Baharat veya dikiş malzemesi gibi küçük şeyleri koymak için kullanılan tahta yapılmış yuvarlak kutu” anlamındaki kelimenin aslı, Arapçada “kutulu” anlamına gelen (علبة) kelimesidir. Arapçada esas anlamı itibarıyla “tahtadan yapılmış kutu, kap” anlamına gelen kelime,⁹⁶ sonraları “her türlü maddeden yapılan kutu”⁹⁷ anlamını kazanmıştır. Buna göre “ölbe” kelimesinin yöre ağzında, sonradan kazandığı anlamdan ziyade eski asıl anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Süllüm: Yöre ağzında “merdiven” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlam ve telaffuza sahip (سُلَّم) kelimesidir.⁹⁸ Ancak kelime ünlü uyumunun sağlanabilmesi için ünlü değişiminin meydana geldiği, bu çerçevede iç sesteki *e* ünlüsünün *ü* ünlüsüne dönüştüğü görülmektedir.

Şava (Şevvâye): “Izgara” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “kızartmak, ızgara yapmak” anlamındaki (شوى) kelimesidir. Yöre ağzındaki diğer kullanımı “şevvâye” ise, (شوى) fiilinden türetilmiş ism-i alet olan, aynı anlamı ifade edip aynı şekilde telaffuz edilen (شواية) kelimesidir.⁹⁹

Teşt: “Büyük bakır leğen” anlamında kullanılan kelime, esasen ta‘rib yoluyla Farsçadan Arapçaya geçen (طَشْت) kelimesidir.¹⁰⁰ Arapçada aynı anlamı ifade eden kelimenin,¹⁰¹ coğrafi yakınlık nedeniyle bu dilden ödünç alınarak yöre ağzında kendine yer bulduğu tahmin edilmektedir.

Veseyet: Yöre ağzında “vasıta, taşıma aracı” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada “araçlar” anlamındaki (وسائط) sözcüğüdür.¹⁰² Arapçada çoğul

⁹⁴ Ömer, *Mu ‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/2215.

⁹⁵ Ömer, *Mu ‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/2178.

⁹⁶ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 2/147.

⁹⁷ Ömer, *Mu ‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 2/1536.

⁹⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 7/266.

⁹⁹ Ömer, *Mu ‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 2/1252.

¹⁰⁰ ‘Uneysî, *Kitâbu Tefsîri’l-Elfâzi’d-Dehile*, 46.

¹⁰¹ Ömer, *Mu ‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 2/1399.

¹⁰² Ömer, *Mu ‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/2437.

olan kelime, yörede anlamca tekil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca telaffuzu itibariyle kelime, iç seste ünsüz türemesi kuralına uygun olarak y sesinin türediği görülmektedir.

4.5. Tarım ve Ticaretle İlgili Kelimeler

Tarım ve ticaret diyarı olan Kilis yöresinde konuşulan Türkçe ağızında, komşu toplumlarla alışverişin en yaygın olduğu bu alanla ilgili ortak kelimelerin varlığı oldukça doğal bir durumdur. Tarım ve ticaret alanındaki etkileşimin bir sonucu olarak yöre ağızının ödünç aldığı Arapça kökenli kelimelerden bazıları şu şekildedir:

Arasa: Yörede “bir yerleşim biriminde aynı mesleği icra eden esnafların bir arada bulunduğu çarşı” anlamında kullanılan kelimenin kökeni, Arapçada “evler arasında yer alan üzerinde yapı bulunmayan toprak parçası, bir yerin ortası” gibi anlamlara gelen (عرصة) kelimesidir.¹⁰³ Ancak kelime, Arapçadaki anlamından tamamen uzaklaşarak yöre ağızında anlam başkalaşmasına uğramıştır.

Damân: Yöre ağızında “bahçe veya tarlayı en az bir yıllığına kiralamak” anlamında kullanılan kelime, kökeni itibariyle Arapçadan geçmiş olup, “bir şeyi üstlenme, yükümlülük altına girme, taahhüt ve garanti etme” gibi anlamlara gelen (ضمان) kelimesinin ödünç alınmasından ibarettir.¹⁰⁴ Telaffuz yönüyle bir değişime uğramamakla birlikte, kelimenin tarım alanında süre bakımından sınırlı bir taahhüt ve garantiyi ifade edecek şekilde anlam daralmasına uğradığı görülmektedir.

Eskeri: “Çoğunlukla” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “daha çok” anlamına gelen (أكثر) kelimesidir. Ancak kelime, iç seste yer alan ks seslerinin sk seslerine dönüşmesiyle Kilis ağızının özelliklerinden olan ünsüz göçüşmesi meydana gelmiştir.

İcar: Yörede “kira” anlamında kullanılan kelime, köken itibariyle Arapçadan geçmiştir. Kelime, Arapçada aynı anlamı ifade eden ve aynı telaffuza sahip olan (إيجار) sözcüğünün ödünç alınmasından ibarettir.

Mâyen: “Belirli” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada “belirlemek” anlamına gelen (مَعَيْن) fiilinin ism-i mef’ûlü olan (مُعَيِّن) kelimesidir. Ancak telaffuz yönüyle kelime, iç sesinde yer alan u ünlüsüyle y ünsüzlerinden birinin düşmesiyle değişime uğrayarak bu yapıya bürünmüştür.

Mecrefe: “Zirai sulama kanallarını düzeltmek veya temizlemek için kullanılan uzun saplı geniş çapa” anlamındaki kelime, Arapçada “sıyırıp süpürmek, sürükleyerek götürmek” anlamlarına gelen (حرف) fiilinden türe-

¹⁰³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l- 'Ayn*, 1/298; Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l- 'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1044.

¹⁰⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2155; Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l- 'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1371.

tilen ism-i alet olan (مَجْرَفَة) kelimesinin¹⁰⁵ alıntılanmasıyla yöre ağzında yer bulmuştur. Arapçada genel olarak “kürek” anlamında kullanılan sözcüğün, Kilis ağzında anlam daralmasına uğradığı görülmektedir.

Nagla: “Bir şeyi bir yerden bir yere taşırken bir kez gidip gelme” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “taşımak” anlamına gelen (نَقَلَ) fiilinden türetilen masdar binâ-i merrası olan ve “bir defa taşımak” anlamını ifade eden (نَقْلَة) kelimesidir.¹⁰⁶ Sözcük, Arapça sarf kurallarına göre türetilerek kazandığı anlamla yöre ağzına ödünçlenmiştir.

Re‘abul: Yörede “kaparo, ön ödeme” anlamına gelen kelimenin aslı, Arapçada aynı anlamı ifade eden (عُرْبُون) kelimesidir.¹⁰⁷ Anlam yönüyle herhangi bir farklılık göstermeyen kelimenin, telaffuz itibarıyla büyük değişiklik geçirdiği görülmektedir. Zira kelimenin başındaki ‘a ünlüsüyle r ünsüzü arasında göçüşme meydana gelmekle kalmamış, sondaki n sesi l sesine dönüşerek ünsüz değişmesi da yaşanmıştır.

Siyeç: Yöre ağzında “tarla, bağ, bahçe gibi yerlerin etrafına dikenli bitkilerle çekilen çit, toprağın yükseltilmesiyle oluşturulan sınır” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada aynı anlama gelen (سِيَّاح) sözcüğüdür.¹⁰⁸

‘Urup: Kilis ağzında “çeyrek, çeyrek altın” anlamında kullanılan kelime, köken itibarıyla Arapçada “çeyrek” anlamına gelen (رُبْع) kelimesidir. Yaşadığı daralma dikkate alınmazsa anlam yönüyle bir değişime uğramayan kelimenin telaffuzunda büyük değişiklik olmuştur. Zira kelimenin her iki hecesinde yer alan ünlülerle ünsüzler kendi aralarında yer değiştirerek, her iki hecede de göçüşme meydana gelmiştir.

Yömye: “Günlük ücret, yevmiye” anlamında kullanılan kelimenin kökeni Arapça olup, “gün” anlamına gelen (يَوْم) kelimesinden türetilen sinâ‘î masdar olan (يَوْمِيَّة) sözcüğüdür.¹⁰⁹ Kelimenin Arapçadaki anlamı yöre ağzındaki anlamıyla aynı olsa da telaffuzunda iç seste e ünlüsünün ö ünlüsüne dönüşmesi ve hece düşmesi sonucunda büyük değişiklik yaşanmıştır.

4.7. Çeşitli Konularla İlgili Kelimeler

Tebrik etme, şaşkınlığı dile getirme, moral ve ruh halleriyle ilgili çeşitli durumları ifade etme gibi hususlarda kullanılan Arapça kökenli kelimelerden bazıları şunlardır:

Akbili: Yörede birisine güzel dilekleri iletmek amacıyla “darısı ... başına” anlamında kullanılan kelime, Arapça aynı anlamı ifade eden (العقبى ل.)

¹⁰⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1336; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/365.

¹⁰⁶ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2275.

¹⁰⁷ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2164; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1478.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/303.

¹⁰⁹ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2523.

cümlesinin değişikliğe uğramış halidir.¹¹⁰ Arapçada bir kelime, bir harf-i cer ve bir ismin bir araya gelmesinden ibaret isim cümlesi olan bu yapı, yöre ağzına tek kelime olarak geçmiştir.

Ateb: Yöre ağzında “sitem” anlamına gelen kelimenin kökeni, Arapçada aynı anlam ve telaffuza sahip olan (عتب) kelimesidir.¹¹¹

Elle‘am: Kilis ağzında “Allah daha iyi bilir, galiba, sanırım ki” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “Allah en iyi bilendir” anlamındaki (الله أعلم) cümlesidir. Gerek cümlenin ilk kelimesi olan “Allah” lafzı, gerekse ikinci kelimesi olan “a‘lem” lafzı, telaffuz yönüyle büyük değişikliklere uğramış, kelimelerin birleşimiyle hece kaynaşması meydana gelmiştir.

Haket: Yörede “masal, hikâye” anlamına gelen kelime, Arapçada “hikâyeler” anlamına gelen (حكایات) kelimesinin yapı olarak değişime uğramış halinden ibarettir. Kelimenin, Arapça aslındaki iç seste yer alan *ay* harflerinin düşmesiyle bu yapıya kavuştuğu anlaşılmaktadır.

Hanek: Yöre ağzında “söz, kelime” anlamında kullanılan kelime, Arapçada “alt ve üst damaklardan her biri” anlamına gelen (حنك) kelimesinin ödünç alınıp,¹¹² ağızdan çıkan söz için mecazen kullanılmıştır.

Hayf: Yörede “öfke, intikam” anlamına gelen kelime, Arapçada “haksızlık etmek, birine haksızca meyletmek, hükümde taraf tutarak zulmetmek” gibi anlamlara gelen (حاف) fiilinin masdarı olan (حيف) kelimesinin ödünç alınmasından ibarettir.¹¹³ Kelimenin telaffuzunda bir değişiklik olmamakla birlikte, anlam yönüyle değişikliğe uğradığı açıkça ortadadır.

Horaf: Yöre ağzında “komik, ilginç, acaip” gibi anlamlarda kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “inanılması mümkün olmayan batıl, yalan söz” anlamına gelen (خرافة) kelimesidir.¹¹⁴ Kelime, Kilis ağzında Arapçadaki telaffuzunu büyük ölçüde korumakla birlikte, anlam yönüyle değişime uğramıştır.

Hulk: Yörede “öfke” anlamına gelen kelime, esasen Arapçada “karakter, mizaç” anlamına gelen (حُلُق) kelimesinin alıntılanmasından ibarettir.¹¹⁵ Telaffuzu aynı kalmasına rağmen, anlam yönüyle Arapçadaki genişliğini yitiren kelime, daralmaya uğrayarak sadece “öfke” anlamına indirgenmiştir.

Kal: Kilis ağzında “güya” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “dedi, söyledi” anlamına gelen (قال) fiilidir. Bir başkasının verdiği bir bilgiyi

¹¹⁰ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1/186; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1525.

¹¹¹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 2/76.

¹¹² Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/574.

¹¹³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 3/307; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/595.

¹¹⁴ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 4/252; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/634.

¹¹⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 4/151.

aktarmaya yarayan kelime, yöredeki kullanımında şüphe anlamıyla birleşerek Arapçadaki anlam yapısına göre değişikliğe uğramıştır.

Madda: Yörede “iç sıkıntısı” anlamını ifade eden kelime, Arapçada “meşakkat, acı, musibet sonrasında duyulan elem” anlamındaki (مَضَّ) fiiliyle aynı kökten gelmektedir.¹¹⁶ Arapçadaki telaffuz biçimini koruyan kelimenin anlamında da kayda değer bir farklılaşma yaşanmamıştır.

Nevâzil: Kilis ağzında “hastalık, dert” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “musibetler” anlamına gelen (نَوَازِل) kelimesidir.¹¹⁷ Genel olarak hastalık ve dertlerin, musibetlerin bir parçası kabul edimesinde hareketle, kelimenin anlam daralmasına uğradığını söylemek mümkün olacaktır.

Şenâ‘at: Yöre ağzında “hırs” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “çirkin ve kötü olmak” anlamındaki (شَنَّعَ) fiilinin masdarıdır.¹¹⁸ Kelimenin Arapçadaki anlam yelpazesinde hırs anlamı bulunmamaktadır. Buna göre Arapça telaffuzunu koruyarak yöre ağzına geçen kelimenin anlam başkalaşmasına uğradığı ifade edilebilir.

Ta‘zillemek: Yörede “azarlamak, paylamak” anlamına gelen kelime, aslı itibarıyla Arapçada “terbiye etmek, cezalandırmak” gibi anlamlarda kullanılan (عَزَّرَ) fiilinin masdarı olan (تَعَزِيرٌ) kelimesinin sonuna “yapmak, etmek” anlamı katan -lemek ekinin getirilmesiyle elde edilmiştir. Bu yapıyla kelimenin yarısı Arapça, diğer yarısı ise Türkçedir. Azarlamanın bir tür cezalandırma olduğu düşünüldüğünde, kelimenin anlam daralmasına uğradığını dile getirmek mümkün olacaktır. Telaffuz yönüyle ise, iç seste *r* sesinin *l* sesine dönüşmesiyle ünsüz değişmesi meydana geldiği görülmektedir.¹¹⁹

Zahar: Yörede “herhalde, sanırım” anlamında kullanılan kelimenin aslı, Arapçada “görünmek, belirlemek” anlamındaki (ظَهَرَ) fiilinin ism-i fâili olan ve “görünen, görünen o ki, açık, dış, metinden anlaşılan” gibi anlamlara gelen (ظَاهِرٌ) kelimesidir. Arapçada ifade ettiği anlamlardan sadece birine indirgenerek anlam daralmasına uğrayan kelimenin telaffuzunda son hecede ünlü değişmesi gerçekleşmiştir.

Zılgıt: Yöre ağzında “kadınların düğünlerde ve sevindiklerinde attıkları şenlik nidaları” anlamında kullanılan kelime, Arapçada aynı anlamı ifade eden (زَغَرَدٌ) fiilinden ödünç alınmıştır.¹²⁰ Kelimenin anlamı aynı olsa da telaffuzunda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. İç seste *gr* sesinin *rg* sesine dönüşmesiyle yakın ünsüzler arasında göçüşme, *r* sesinin *l* sesine

¹¹⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1106; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2105.

¹¹⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 3/367.

¹¹⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1239

¹¹⁹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/744; Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1492.

¹²⁰ Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/986.

dönüşmesiyle ünsüz değişmesi ve sonda yer alan *d* sesinin *t* sesine dönüşmesiyle ötümsüzleşme yaşanmıştır.

SONUÇ

Bireylerden oluşan insan topluluklarının toplumsallaşma ve millet kimliğini kazanma süreçlerinde rol oynayan en önemli dinamiklerden biri dildir. Toplumların sahip olduğu kültürel varlıkların vazgeçilmez parçası olan dil, toplumlar arasındaki dinî, tarihî, siyasî, kültürel ve ekonomik alanlarda ilişkiler kurulması ve yönetilmesinde temel araç olması nedeniyle, bu ilişkilerin doğal bir sonucu olarak etkileşime açıktır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu etkileşim, birlikte yaşayan toplumların ilişki kurdukları alanların sınırlarını aşarak, en önemli kültürel değerlerinden biri olan dillerini de etkisi altına alacak şekilde genişlemiştir. Gerek aynı coğrafyayı paylaşan yerel toplumlar, gerekse birbirlerinden uzak coğrafyalarda yaşayan milletlerin dilleri arasında görülmesi mümkün olan diller arası etkileşim, dilin morfoloji, fonoloji, sözdizimi ve deyimler gibi çeşitli alanlarında görülmektedir. Söz konusu etkileşim çerçevesinde diller arası alışverişten en çok etkilenen öğelerin başında sözcükler gelmektedir. Farklı medeniyetlere ve halklara ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası, eski zamanlardan bu yana diller arası etkileşimin en yoğun gerçekleştiği bölgelerden biridir. Etnik çeşitliliğin üst seviyelerde seyrettiği bu coğrafya, çok dilli kültürün yaşandığı ve buna bağlı olarak diller arası etkileşimin her dönem varlığını sürdürdüğü topraklardır. Tüm dünya dillerinde görüldüğü gibi gibi Türkçe de tarih boyunca uzak veya yakın dil gruplarında yer alan dillerle etkileşime girmiştir. Söz konusu etkileşim, Türkçenin diğer dillerden çeşitli ödünç öge alışverişinde bulunmasına yol açmıştır. Özellikle Türklerin İslâm'ı benimsemeleriyle birlikte, Türkçe ile Arapça arasında karşılıklı geniş çaplı bir etkileşimin gerçekleştiği görülmüştür.

Anadolu coğrafyasının güney sınırlarında yer alan Kilis, tarihin farklı dönemlerinde pek çok Türk boyunun yurt edindiği, bu boyların güneye inerken geçiş koridorlarından biri olarak kullandıkları önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu nedenle tarih boyunca Türklerin ve Türkçenin yoğunlukla hüküm sürdüğü bu coğrafya, güneyinde yer alan toprakları yurt edinen Arapça konuşan toplulukların yaşadıkları bölgelerle temas noktasını oluşturmuştur. Buna göre Kilis, farklı lehçeleriyle Arapçanın konuşulduğu Türkiye'nin güney ve güneydoğu sınır hattında yer alan iller arasında yer almıştır. Türkler ve Arapların uzun yıllar boyunca ortak tarih, coğrafya ve kaderi paylaşmaları, bu iki halk arasında kökleri oldukça derinlere uzanan dil ve kültür alanlarını kuşatan etkileşimin ortaya çıkmasını beraberinde

getirmiştir. Tüm ses ve şekil özellikleriyle Batı Türkçesinin Batı grubunda konumlandırılan Kilis ağzı, Arapçadan ve Suriye bedevi lehçesinin karakteristik özelliklerini yansıtan, yörenin kırsal kesimlerinde konuşulan Arap diyalektinden etkilenmiştir.

Kilis ağzı, Türkçede yer alan Arapça kelimeler haricinde daha birçok kelimeyi Arapçadan ödünç alarak bünyesine dâhil etmiştir. Diller arası etkileşimin bir sonucu olarak Arapçadan Kilis ağzına geçen kelimelerin, büyük ölçüde fasih Arapçaya, zaman zaman da bölgede konuşulan Arap diyalektine uygun bir biçimde telaffuz edildiği gözlemlenmiştir. Arapça kökenli kelimelerin yöre halkının hayatlarının hangi alanında daha baskın olduğuna dair bir fikir edinebilmek adına Kilis ağzının Arapçadan ödünç aldığı kelimeler kategorize edilerek incelenmiştir. Meslek ve kişisel özelliklerle ilgili kelimeler, mekânlarla ilgili kelimeler, zamansal kavramlarla ilgili kelimeler, yiyecek ve içeceklerle ilgili kelimeler, eşya ve araç-gereçlerle ilgili kelimeler, tarım ve ticaretle ilgili kelimeler, diğer konuları ilgilendiren kelimeler şeklinde yapılan tasnif sonucunda, Arapça kökenli sözcüklerin eşyalar ve yiyeceklerle ilgili kelimeler başlıkları altında yoğunlaştığı görülmüştür. Ödünç alınan kelimelerin incelenmesi neticesinde, bu kelimelerden bazılarının Arapçadaki aslı telaffuzları ve anlamlarında kullanıldığı, bazılarının da telaffuz farklılığı veya anlam yönüyle daralma, genişleme, başkalaşma gibi anlam değişimlerine uğradığı tespit edilmiştir. Telaffuz yönüyle değişime uğrayan Arapçadan ödünç alınan bazı kelimelerde ise, Kilis ağzının karakteristik özelliklerinden olan ünlü düşmesi, ünlü uyumu, ünlü göçüşmesi, ötümlüleşme, ötümsüzleşme, ünsüz türemesi, ünsüz göçüşmesi, ünsüz düşmesi, hece kaynaşması ve hece yutumu gibi ses ve söyleyiş değişikliklerinin gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Kilis ağzının Arapçadan etkilenmesi, fasih Arapçayla sınırlı kalmamıştır. Yöre ağzında görülen bazı Arapça kökenli kelimelerin fasih Arapçayla anlam ilişkisi tespit edilememiş, bu kelimelerin bölgede kullanılan Ammice diyebileceğimiz Arap diyalektinden alıntılandığı anlaşılmıştır. Köken itibariyle Latince, Yunanca, Fransızca, Farsça olan bazı kelimelerin, Arap coğrafyasının bazı bölgelerinde konuşulan lehçeler üzerinden Arapçaya geçtiği, Arapçadan da Kilis ağzına geçtiği görülmüştür. Arapçadan geçen bazı kelimelerin ise, Osmanlı Türkçesinin klasik kelime türetme yöntemlerinden biri olan, bir kısmı Arapça bir kısmı da Farsçadan oluşan kelime türetme yöntemine uygun olduğu tespit edilmiştir. Yüzyıllar boyunca Osmanlı toprağı olan Kilis yöresi ağzında bu yapıya sahip kelimelerin varlığı oldukça doğal bir durum olarak değerlendirilmiştir. Fonolojik ve morfolojik yapısı itibariyle Arapça kökenli olduğu anlaşılan bazı kelimelerin Kilis ağzında kazandığı anlamlarla, fasih Arapça veya Arap leh-

çelerinde ifade ettiği anlamlar arasında bir anlam ilişkisi tespit edilememiştir. Kilis yöresinde hâkim olan ağzı Türkiye'nin diğer bölgelerinde konuşulan ağızlardan ayıran karakteristik özellikler arasında görülebilecek Arapça kökenli kelimeler, yörenin yüzyıllardır devam eden çok kültürlü yapısının birer canlı şahidi olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Alptekin, Coşkun. "Atabeg", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Alwan, F.S. Simon, G. L. *Le Dictionnaire Français-Arabe*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Antâkî, Yahyâ b. Sa'îd. *Târihu'l-Antâkî el-Ma'rûf bi Sılati Târih Ütîhâ*. thk. Ömer Abdusselâm Temurî. Trablus: Jarrûs Pres, 1990.
- Ateş, Ahmed. "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme II (XI. Yüzyıldan Bugüne Kadar)". *Türk Kültürü Araştırmaları* 1-2 (1965), 5-25.
- Aytaç, Bedrettin. *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Bayatlı, Hidayet Kemal. *Irak Türkmen Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Çiftçi, Faruk, Abazoğlu, Muhammet. "Diller Arası Etkileşim ve Uluslararası Öğrencilerin Eğitim Sürecine Etkisi (Türkçe-Arapça Modeli)". *4. Uluslararası Öğrencilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Harf Yayınları, 2019.
- Dehmân, Muhammed Ahmed. *Mu'cemu'l-Elfâzi't-Târihiyye fi'l-'Asri'l-Memlûkî*. Şam: Dâru'l-Fıkr, 1990.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*. 11 Cilt. çev. Muhammed Selîm en-Na'aymî, Cemâl el-Hayyât. Bağdat: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 2000.
- Erol, Hülya Arslan. *Kilis İli Ağızları*. Kilis: Kilis Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi (KİTAM) Yayınları, 2018.

- Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l- 'Ayn*. 8 Cilt. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- Göçer, Ali. "Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 729 (2012), 50-57.
- Hamevî, Yâkût. *Mu 'cemu'l-Buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 1977.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. 3 Cilt. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye el- 'Âmme li'l-Kitâb, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l- 'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 1994.
- Jastrow, Otto. "Arabic Dialect Clusters in Turkey - Towards a Comparative Typology", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi* 16 (2006), 153-164.
- Kafalı, Mustafa. "Suriye Türkleri-I". *Töre Dergisi* 21-22 (1973), 30-34.
- Kaymaz, Zeki. "Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (2011), 69-73.
- Kazıcı, Özgür. "Antep-Kilis Kırsalında Konuşulan Arapça Lehçesinin Tanıtımı ve Biçimbilgisi Hakkında Genel bir Değerlendirme". *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*. ed. Yaşar Acat. 89-104. İstanbul: Akdem Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Kirişçioğlu, Fatih. *Suriye'de İç Savaş Sürerken Suriye Türkleri*. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013.
- Medenî, Alî b. Ahmed b. Ma'sûm. *et-Tirâzu'l-Evvel ve'l-Kinâzu Limâ 'Aleyhi Min Luğati'l- 'Arab el-Mu'avvel*. 15 Cilt. thk. Muessesetu Âli'l-Beyt li İhyâit-Turâs. Kum: Muessesetu Âli'l-Beyt li İhyâit-Turâs, 1965.
- Mütevelli, Ahmet Fuat. *Arap Halk Dilinde Türkçe Kelimeler Türk Halk Edebiyatında ve Folklorunda Yeni Görüşler II*. Konya: Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, 1985.
- Önel, Abdulhakim. "Harran'da Konuşulan Arapça Lehçe". *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*. ed. Yaşar Acat. 107-139. İstanbul: Akdem Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdulhamîd. *Mu 'cemu'l-Luğati'l- 'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*. 4 Cilt. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 2008.
- Öztürk, Jale. "Kilis ve Hatay Ağızlarının Karşılaştırılması". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/28 (2014), 85-122.
- Porzig, Walter. *Dil Denen Mucize*. Çev. Vural Ülkü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Sâmî, Şemsettin. *Kâmûsu'l-A'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1889.

- Suyûtî, Celâleddin. *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*. thk. Mahmûd Feccâl. Şam: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Sümer, Faruk. "Türkmenler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/607-611. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tamtamış, Hadra Kübra Erkinay. "Baskın ve Aracı Dil Kavramları Bağlamında Türkçenin Mardin Arapçasına Etkisi". *Dicle Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (Nisan 2019), 194-206.
- Tuncel, Metin. "Kilis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/5-8. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- 'Uneysî, Tobyâ. *Kitâbu Tefsîri'l-Elfâzi'd-Dehîle fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. nşr. Yûsuf Tümâ el-Bustânî. Kahire: Mektebetu'l-'Arab, 1932.
- Zengin, Eyüp. "Türkçenin Diğer Dillerle Etkileşimi ve Sonuçları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/52 (2017), 293-299.